

Toimetus

Tiiu Erelt
Anu Ilus
Taima Kiisverk
Priit Pikamäe (peatoimetaja)
Virgo Saarmets
Hille Saluäär
Aime Vettik (tegevtoimetaja)
Karmen Vilms

Toimetuse aadress

Tõnismägi 5A
10119 Tallinn
Tel 620 8181

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-7374

SISUKORD**XIII ÕIGUSKEELEPÄEV**

Rein Lang. Avasõna	3
Krista Kerge. Õigus- ja haldussuhtlus keelemuutuste tuules	6
Merike Ristikivi. Ladina õigusterminite ühtsusest Euroopas	14
Irene Kull. Euroopa Liidu eraõiguse ühtlustamise mõju eesti õiguskeele kujunemisele	20
Jaan Sootak. Euroopa õiguskeelt tehakse Eestis	27

KEELEPOLIITIKA

Ilmar Tomusk. Integratsioonist vähemusrahvuste keeleõiguste kontekstis	32
--	----

KEELENÕUANNET

Sirje Mäearu. Mida EKI keelenõuandest küsitakse (5)	44
---	----

2005. aasta 1. novembril toimus Rahvusraamatukogus järjekordne, XIII õiguskeelepäev. Seekordne teema oli „Eesti ja Euroopa õigusmõisted: ühtsus ja erinevused“. Esinejateks olid kutsutud ülikoolide õppejõud Krista Kerge Tallinna Ülikoolist ning Merike Ristikivi, Irene Kull ja Jaan Sootak Tartu Ülikoolist. Kõik ettekanded avaldatakse selles Õiguskeele numbris.

AVASÕNA

Austatud daamid ja härrad!

Mul on hea meel tõdeda, et teid siia sedavõrd arvukalt kogunenud on ja et õiguskeelega seonduv nii paljudele korda läheb. Kui huvi tõepoolest nii suur on, tuleks järgmine õiguskeelepäev korraldada juba Lauluväljakul.

Keel on õiguslooja tööriist. Vanasõna ütleb: mida vahedam nuga, seda lahedam lõigata. Keelele ülekantuna peaks see tähendama, et mida selgem, ühemõttelisem on väljendus, seda kergemini mõistetak on õigusnorm, käitumisreegel. Põhjust ja ka võimalusi keelekasutust õigusaktides paremaks muuta on ju piisavalt.

Kutsun teid, austatud siinviibijad, üles täna, 1. novembril, hingedeajal, mil vana keldi traditsiooni kohaselt tähistati uue aasta algust, kaasa mõtlema ja arutlema eesti õiguskeele hingeseisundi üle. Oleme ju nüüdseks olnud Euroopa Liidu liikmed täpselt poolteist aastat.

Õiguskeelt võib käsitleda mitme kandi pealt. Täna pühendume ühele aspektile: vaatleme Euroopa Liidu õiguse mõistete mõju Eesti riigisisesele õigusele, nende mõistestike suhetatust, ühtsust ja erinevusi. Valitud teema on märkimisväärselt lai ja väärriks arutelu vähemalt kahepäevasel seminaril, kuid oluline on debatti alustada.

Praeguseks on peaaegu tervikuna – 219 köitest 209 – eesti keeles ilmunud Euroopa Liidu Teataja eriväljaanne, mis sisaldab õigusakte ajast, mil Eesti veel liikmesriik ei olnud. Samal ajal peame tunnistama, et nii mõneski tõlkes on üsna olulisi vigu. Küll on *tegevusetus* tõlgitud *puudusteks*, *toimingud otsusteks*, *täitmisriigist* on saanud *jõustumisriik* jne. Sellised vead võivad õiguse rakendaja eksiteele viia ja need tuleb kindlasti parandada.

Ministeriumid ongi juba tõlgetele esimese põhjalikuma ringi peale teinud ning Justiitsministeriumi kaudu on parandusettepanekud ka Euroopa Liidu institutsioonidesse saadetud. Kuigi Euroopa Liidu akte tõlgivad liitumise hetkest Euroopa Liidu institutsioonide tõlkerühmad, seisab järgmisel aastal ka Eesti riigi ees üks mahukas tõlketöö – algab Euroopa Kohtu lahendite tõlkimine. Kindlasti ei jõuta neid kõiki veel järgmise aasta jooksul ära tõlkida. Töö peab jätkuma.

4 XIII ÕIGUSKEELEPÄEV

Et mõistete väärkasutust vältida, peab olema selge, millest tuleb õigusaktide eelnõude eesti keelde tõlkimisel lähtuda, millist terminoloogiat aluseks võtta ning mil määral muudab terminivalikut asjaolu, et tegemist on aktidega, mis kehtivad samasugustena kõigis 25 liikmesriigis.

Vaatame esmalt, mida ütleb õigusaktide eelnõude ettevalmistamise kohta Euroopa Liidu praktiline juhend, mis on kasutamiseks kõigile, kes on seotud ühenduse enam levinud õigusaktide koostamisega.

Juhend annab kolm põhilist kriteeriumi, mis ühtivad meie riigisiseste nõuetega: õigusakt peab olema koostatud esiteks **selgelt**, s.o kergesti mõistetavalt ja ühetähenduslikult; teiseks **lihtsalt**, s.o sisutihedalt, sisaldamata mittevajalikke üksikasju, ning kolmandaks **täpselt**, olemata lugejale ebamäärane.

Terminoloogia kohta ütleb juhend aga midagi muud. Ja nimelt: „Õigusaktide eelnõusid tuleb kogu nende vastuvõtmiseni kulgevas protsessis väljendada selliste mõistete ja lausestruktuuri abil, mis arvestavad ühenduse õigusloome mitmekesisust; ettevaatlik tuleb olla selliste mõistete kasutamisel, mis on omased ainult ühe riigi õigussüsteemile.“

Kuidas neid pealtnäha vastuolulisi soovitusi mõista? Arvan, et ettevaatlikkusele manitsetakse selliste rahvuslike õigusmõistete kasutamise puhul, mis on omased ühele konkreetsele õigussüsteemile – näiteks mõiste *trust* inglise õiguse puhul –, kuid sisult ja ulatuselt kattuvaid mõisteid võib kasutada küll. Õigemini: selguse huvides just tulebki sellistel juhtudel eelistada omatermini! Eestikeelse õigusakti koostaja peab olema eesti õigusterminoloogiaga sel määral tuttav, et ta suudaks termini sobivuse üle otsustada ja õige välja valida. Muidugi ei pea ma eelnõu koostajaks ainuüksi teksti tõlkijat, kuigi tema roll eelnõu esimese versiooni koostajana on suur. Euroopa Liidu õigusakti tekst peab sündima koostöös omamaiste õigusloomespetsialistidega, kes saavad eelnõude keele kvaliteeti mõjutada. Õiguskeele ühtlase taseme huvides peavadki nad seda tegema.

Muidugi ei või me unustada Euroopa Liidu eesmärke ja vajadust ühtlustada käitumisviise, et neid eesmärke saavutada. Kuulus õigusteadlane René David ütles 1955. aastal, et ka eeskujulik eurooplane võib suhtuda vastumeelsusega Euroopa õigussüsteemide unifikseerimisse, kuid ei saa pidada eeskujulikuks eurooplaseks kedagi, kes soovib iga hinna eest oma õigussüsteemi kapselduda.

Aastal 2005 on kontaktide tihedus ja püüdlused ühtsuse suunas valdkonniti erinevad. Ma ei taha siin võtta seisukohta ühe või teise lähenemise poolt või vastu, vaid rõhutada seda, et me ei saa keelelise väljenduse osas valikuid tehes vaadelda ainult oma õigussüsteemi ja selle terminoloogia spetsiifikat. Ka teised riigid ja keeled otsivad oma õiguskeelest sobivat tähistust. Kasulikke viiteid heale omakeelsele terminile või põhjendusele see kasutamata jätta leiame teiste sarnaste õigussüsteemidega riikide tõlgetest.

Selge, täpse ja lihtsa Euroopa Liidu õigusakti saavutamine ei ole kerge. Ütleksin, et see on päris keeruline, kuid kindlasti mitte võimatu. Vaieldamatult on see pingutust väärt. Riikide ekspertide soovitusel ja ainevaldkondade terminikogud on siinjuures vajalikuks toeks. Ilmar Tammelo on öelnud, et **õigete mõistete loomine** on raskemaid toimetusi, ja samas hoiatanud, et mõistete ebatäpsusest tulenevad paljud teaduse eksitused.

Tulles tagasi hingedeaja ja vanade keltide juurde, olgu öeldud, et keltide järeltulijad iirlased on nagu meiegi üks Euroopa Liidu kiiresti arenevatest väikerahvastest, kel aga puudub oma õiguskeel. Meil ON oma õiguskeel, mida tuleb hoolsalt harida ja hoida. Soovin teile tarkust leida keeleprobleemidele õigeid lahendusi ja valvsust märgata varakult vigu.

Head õiguskeelepäeva!

REIN LANG,
justiitsminister

ÕIGUS- JA HALDUSSUHTLUS KEELEMUUTUSTE TUULES

Euroopa Liidu ametliku keele staatus on eesti kirjakeele pika ajaloo taustal ülivärske tõik. Õiguskeel kui üks kirjakeele allkeeli on oma umbes 70 aasta eest korrastatud terminivara- ga üsna nooruke,¹ eriti seepärast, et vahepealne riigikord ei võimaldanud sujuvaid arenguid ei regulatsiooni laadi, sisu, mõtte ega objektide osas. Taastatud vabariigis on muutused õiguse ning õigus- ja haldussuhtluse keelekasutuses paratamatud, nagu on paratamatu ka kogu protsessi saatev õppimine oma vigadega ja vigadest. Erilist tähelepanu nõuab meie õigus- ja haldussuhtlus eelmainitud uue staatuse tõttu uuenenud olukorras, kus palju EL-i õigusakte on juba eesti keelde tõlgitud ja tõlkimine jätkub.

Suhtlusvaldkond, millest jutt käib, on oma olukordade ja neile tüüpiliste tekstide poolest väga mitmekesine. Vaadelgem sedapuhku õiguskeelt mitte kui kitsalt õigusteaduse ja seaduste atribuuti, vaid kui tervet ulatuslikku eestikeelset suhtlusvaldkonda, mille keskmes on seadused. Võtkem kõneaineks kogumi riigi ja omavalitsuse õigusakte, mille sisu ja selguse eest peavad demokraatlikus ühiskonnas vastutama rahva valitud esinduskogud ning mida halduse kaudu eri tasanditel ja viisidel eesti keeles realiseeritakse.² Kõnealune suhtlus võib olla suuline või kirjalik, ta võib kokku viia riigi ja tema kodaniku või residentid, kaks asutust või ühe asutuse kaks töötajat, omavalitsusasutuse ja kohaliku ettevõtja või elaniku jne. Lingvisti silmis on suhtlussündmus iga tekst, sest ka mahukaim raamat täidab oma otstarvet ainuüksi lugeja kaudu.

Niisugusel taustal aktsentueerib artikkel keelesituatsiooni kaks eriilmelist tahku. Ühelt poolt tuleb jutuks keele muutumine ja see, mida ametlikus suhtluses muutustega seoses silmas pidada. Keele muutumine on aga ennekõike sootsiumi muutumine.³ Teiselt poolt tuleks vaadelda keelekasutuse muutusi, mida olen asjatundjana riigi- ja omavalitsusasutusi koollitades-konsulteerides üsna tihti märganud. Seda laadi tekstidega kokku puutudes on eriti viimase nelja-viie aasta jooksul nii mõndagi südamele kogunenud. Niisiis on piisavalt põhjust teha juttu muutuste mõlemast küljest.

Keele muutumine on loomulik protsess, kuid samas on ka kirjakeele korrastamine ja ühtlustamine vajalik kui rühmaerinevuste peamine tasakaalustaja. Olen kirjakeele ja selle all-

---

¹ Vt **A. Vettik, R. Kull**. Tagasisaade Eesti õigussõnavara kujunemisloole (1920–1940). Tallinn 2002.

² Terve valdkonna keelekasutuse puhul on õigem rääkida allkeelest – õigus- ja haldussuhtluse keelest kui eesti kirjakeele allkeelest. Riigikogu rollist olen kirjutanud varem. (Vt **K. Kerge**. Seadusloome demokraatia kontekstis. – Õiguskeel 2001, nr 5, lk 16–21.)

³ **M. Stubbs**. Language and the mediation of experience: Linguistic representation and cognitive orientation. – Sociolinguistics. Blackwell Handbooks in Linguistics 4. Cambridge 1997, lk 358–373.

keelte korrastust võrrelnud keskkonnakaitsega. Keel nagu ka loodus on avatud ja isereguleeruv süsteem, mida ei saa jätta stiihilise inimtegevuse mõjuvalda. Nii keelt kui ka keskkonda tuleb täie teadlikkusega järskude muutuste eest kaitsta. Kirjakeel kui riigi ja ühiskonna olulisim infrastruktuur ning kultuuri kandja on ühiskonna eksisteerimise vaimne keskkond. Kirjakeel toimib seda paremini, mida teadlikum iga tema kasutaja muutuste iseloomust on. Sellest teadlikuna osatakse arvestada suhtluskonteksti, jäädes selgeks ja täpseks.

Keelekasutuse muutused näitavad Eestis mingil põhjusel aina süvenevat võõrandumistendentsi: nii inimesed töötajatena kui ka riigi- ja omavalitsusasutused üksteise ja inimese partnerina tunduvad mõtlevalt vaid enesekehtestamisele selle sõna kõige halvemas tähenduses. Mõlemad kehtestavad end sellega, et kasutavad igal võimalusel õiguskeelt seaduskeele, äärmuslikult isegi juriidilise slängi tähenduses.⁴ Me kirjutame igast vähegi ametlikust asjast juriidilises keeles ja täpsete seadustsitaatidega, mida saadavad rohked viited. See on aga vastuolus teksti eesmärgipärase olemusega. Tekst saab otstarbekaks kujuneda vaid siis, kui kõneleja või kirjutaja on valinud sobiva koodi ehk olukohastanud oma keeletarvituse. See tähendab maakeeli adressaadi ehk oma suhtluspartneri ootuste, eelteadmiste ja hoiakutega arvestamist.⁵ Väga harva on suhtluspartneril juriidiline haridus, ja kui temaga juriidilises keeles rääkida, kujuneb ametiisiku tekstist lubamatu võimuavaldus. Lisaks kummitab oht, et ametnik ka ise oma teksti ei mõista, sest selle aluse või sõnastusnüansid on kujundanud jurist. Terve ühiskond räägib asju ajades üksteisega n-ö juristi vahendusel. Nii ei ole õigus inimese jaoks, vaid inimesest tehakse õiguse atribuut. Kui nüüd määravad üha enam meie elus Brüsseli tekstid oma ebahütlase mõistelise kvaliteediga, siis on olukord veelgi keerukam.

Keele muutumine

Keelemuutusi on kaht liiki: sõnavara muutused ja grammatika muutused. Tekstis – minimaalne suhtlusüksus ongi tekst – on leksika ja grammatika lahutamatud ning kannavad tähendusi ainult koos. Kuid vaadeldes neid siiski lahus, et rõhutada ohte, mida ühe või teise muutused teksti selgusele ja ühemõttelisusele kaasa toovad.

Muutused leksikaalses normis on suhteliselt kiired, kuid

- toimuvad **kindlas registris** (nt oskussuhtlus, ametisuhtlus, argisuhtlus) või **rühma-keeles** (nt asjatundjate keeles, noorte slängis või teatud moevoolu tundjate keeles jne) ning
- on seepärast **ühiskirjakeele aspektist**, s.o enamiku jaoks **sisuvõõrad** ja/või **markantsed**.

⁴ Ei hakka kordama Õiguskeeles aastate jooksul piisavalt argumenteeritud arusaama, et eesti seaduskeel ei näita tingimata ega kaugeltki kõiges kvaliteeti.

⁵ C. M. Scotton. Code switching as indexical of social negotiations. – Code Switching. Anthropological and Sociolinguistic Perspectives. Amsterdam 1988, lk 151–186.

Seesugused muutused nõuavad leviaega ega tohi avaliku hariduse, st haridussüsteemi või vähem täpsusnõudliku meedia kaudu juurdumata sattuda asjalikku-ametlikku avalikkusele orienteeritud teksti.

Oht peitub selles, kui me võõra tekstiga töötades teeme vea emakeeles. Näiteks kui ingliskeelse tausta tõttu satub eesti teksti väljend *import ja eksport soliidset põhjal*, siis mõistab lugeja, et kirjutaja on veendunud meie veonduse heas ja püsivas kvaliteedis. Tegelikult on mõeldud teatud ainete *vedu tahkel alusel*. Ja kuri ongi karjas.

Samal viisil on eesti keelde tulnud näiteks inglismõjuline termin *õppekava disain*. Niisugust sõnapaari mõistab avalikkus õppekava kujundusena ehk protsessina, millel on teatud osalejad, järjestatud toimingud ning ajapikku ka tulemus. Tegelikult peetakse silmas *õppekava baas-* ehk *alusmudelit*, st õppekava teatud tüüpi tema eri maades käibivate kõikvõimalike tüüpide hulgas. Et selles veenduda, tarvitseb avada inglise keele seletussõnaraamat (ja nii peakski talitama). Terminiuendus tähendab eesti *disaini* tähendusmuutust inglise *design*'i suunas. Asjatundja võtab muutuse omaks inglise oskuskeelt tundes. Ajapikku võtab keel tervikunagi selle muutuse omaks näiteks nii, et asjatundjad ja ametnikud meedias uue, alles koostatava õppekava üle vaieldes nimetatud sõnapaari kasutavad. Kuid õigus- ja haldussuhtluse täpsusnõudlikkus manitsegu ettevaatusele. Seadustada näiteks Haridus- ja Teadusministeeriumi või hoopis Tartu Ülikooli kui kultuuriinstitutsiooni *vastutust õppekava disaini eest* oleks ennatlik ja seda mõistetakse meie kirjakeele sõnavaranormi allikate toelgi valesti.⁶ Teisisõnu, taotletud tõlgendust kirjakeele normi piires ei saavutata. Võib ette kujutada, et Euroopa õiguse abstraktsemate objektide tähistamisel ja suhestamisel on probleemid veel suuremad.

Lausa seaduse kaudu on meditsiini asjatundjad juurutanud termini *rahvatervis* (siinkirjutaja silmis on inglise *public health*'i vaste hoopis *avalik tervishoid*). Sel moel legaalselt juurutatud neologismi on nii ametnikel kui ka asjatundjatel praeguseeni raske suhestada nii varasema terminiga *tervishoid* kui ka legaalse allterminiga *töötervishoid* (hoidku, et me viimase asemel *töörahvatervisest* rääkima ei hakkaks). Samas aga võetagu nüüd, 10 aastat hiljem, asja rahulikult: sõna on juurdununa vaid mõiste sümbol, suhteliselt suvaline tähistaja, mille taga seisva mõiste sisu on kümne aastaga niikuinii muutunud. Teda ei pea asendama, nagu sõnu *raamatukogu* või *arvuti* ei pea asendama põhjusel, et nende sisu on ajapikku tugevasti muutunud ja muutub veelgi, või nagu *pesukaru* ei pea asendama põhjusel, et see loom ei ole üldse karu.

Olen mitmes artiklis hoiatanud kõikvõimalike vigade ja karide eest, mis meid eesti keele tunnetusnormide nihkudes (inglispärastudes, indoeuroopalikuks muutudes) sõnavara uue-

⁶ Aga kirjakeele norm on Vabariigi Valitsuse 1995. aasta 3. oktoobri määrusega nr 323 ametlikus keelekasutuses teatavasti kohustuslik.

nemise juures varitsevad.⁷ Hea lugeja võib need artiklid ise kätte võtta, seda enam, et nii-kuinii oleks juristist ja ametnikust lugejat asjatu koormata laenamise ja sõnakasutuse rohket asjakohaste tahkudega, mis nõuavad eriteadmisi.

Kui aga riik räägib *alaealiste kriminaalpreventiivse tegevuse abinõudest*, siis aitaks tähendusvea kordumist vältida omasõnaeelistus: rääkides *alaealiste kriminaalennetustegevusest*, märkaksime viga kohe ja parandaksime mõlemad fraasid (*alaealiste kriminaalse tegevuse vältimise abinõud*).

Kusagil aga kummitab veel suurem oht oma võimalike ebaseadmislike tagajärgedega. Nii-ki melle tõlgitakse paljudes valdkondades Euroopa terminitebeleid. Tegevus erialakomisjonis tundub olevat üsna ühis- ja oskuskeelekauged. Ometi saavad sellised terminitebeleid sageli juriidilise jõu. Kui neis tabelites taotletakse tekstidele mõtlemata mõiste iga sisutunnuse võimalikult „täpset“ ehk läbipaistvat sõnalist kuju, siis luuakse justkui uuesti juba olemasolevat terminoloogiat. Siis on näiteks ühel päeval apteegis normaalse *pikatoimelise aspiriini* asemel midagi, mida nimetatakse umbkaudu nõnda: *toimeainet (atsetüülsalitsüülhape) pikaldaselt-pulseerivalt vabastav ravimvorm tablettides Aspirin*. Ja seesuguse nimetuse kasutuselevõttu nõuab siis juba ka Tarbijakaitseamet. Niisugustel juhtudel aetakse segi termin kui keele- ja keelekasutajasõbralik oskussõna ning tema definitsioon, mille asjatundja on võimeline kirjutama mitte ainult pika fraasi või lause pikkuseks, vaid koguni terveks raamatuks. Termin tuleb luua teksti jaoks ning defineerida mis tahes vormis, millele on alati võimalik osutada.

Haldustekstid näitavad keele suhtes usaldamatust sellegagi, et lisavad alammõistele tema ülemmõiste, s.o seaduse üldistava termini ka siis, kui kontekst seda ei nõua. Näiteks öeldakse *õppeprotsessi käigus selmet õppimisel; sünnituse raviteenuse osutaja selmet sünnituse vastuvõtja*. Viimane väljend lubab end tõlgendada nii ämmaemanda, günekoloogi kui ka ravisutusena.

Sootuks liiane on ühe ja sama kategoria topeldamine: *kahe sündmuse vahe on ajavahe- mik, korraliste valimiste vahelisel perioodil on korraliste valimiste vahel*. Ülearu pikk on ka *Eesti erinevate ametkondade vaheline koostöö*. Piisaks *Eesti ametkondade koostööst*. Nii muutub eesti keel hästi toimivast sümbolüsteemist millekski, mida soomlased nime- tavad sõnaga *lõrpöttelyväline*.⁸

⁷ Vt K. Kerge. Keelenormi tänapäevane olemus 1, 2 ja 3. – Õiguskeel 2003, nr 5 ning Õiguskeel 2004, nr-d 1 ja 2; Terminid leksikaalse ja grammatilise keelendina. (2003. aasta 10. ja 11. oktoobril toimunud rahvusvahelise terminoloogikonverentsi ettekanne). – Eesti oskuskeel 2003. Tallinn 2004, lk 19–46.

⁸ Eesti keeles: lobisemisvahend.

Grammatikanormide muutumine on aeglane, kuid pidev.

See, mis grammatikas muutub, muutub vaevaliselt ja otsib oma kooskõla sõnadega. Kui ütleme *Mehel on külm* ja *Saarel on külm*, siis on see kooskõla juba olemas: esimene lause tähistab kogemust, teine olukorda. Kui ütleme *Õun on söödav* või *Vesi on voolav*, saadakse niisamuti ühtviisi aru, et kirjutaja hindab kvaliteeti või asjade seisu ega räägi sündmustest kui faktidest (vrd *Süüakse õuna* ja *Vesi voolab*). Nii võib jätkata, võrreldagu kas või ajavorimide tähendust lausetes *Olen õuna söönud* (kogemus) ja *Keegi on siin käinud* (vaatluse alusel tehtud järeldus) või *Ema on jooksmas* (kestev olevik) ja *Pomm on plahvatamas* (lähitulevik). Seevastu

- grammatika uued elemendid (grammatikalaenud) on **mitmetähenduslikud ja se-gavad lausestust ning lause ja teksti mõistmist**.

Järeldus on üks:

- asjalikus tekstis, ennekoike aga nt **õigusaktis ja haldusdokumendis** tuleb iga tähenduse edastamiseks **valida väljakujunenud ning (kontekstis) ühemõtteline vahend**.

Muutus grammatikas võib olla missugune tahes. Mõni keelend tekib, teine luuakse või elustatakse (mõelgem Aavikule). Kolmas sageneb oma alternatiivi arvel. Sellise muutuse näide on eestäiendi kiire asendumine lausesse halvasti sobituva järeltäiendiga (*müüik alkoholile alaealistele, pika järjekorra puhul vastuvõtule perearstile*). Mõni element sageneb ja kuhjades segab teksti jälgimist, ilma et tema tähendus oleks muutunud, nagu nt *mine-tuletis (parameetrite tagamisest keeldumise vältimiseks ja selle kordumise ennetamiseks; kandidaatide registreerimiseks esitamiseks ja registreerimiseks)*. Mõnel juhul hakkab tähendus kiiresti laienema ja sõna sagedus on siin vaid kõrvaltegur.

Üks niisuguseid on praegu *olema + v-* või *tav-*kesksõna. Tarbijamärke *Juuksebalsam-vaht on mitteemaldatav* on üks karikatuursemaid juhtumeid. Meie keelekogemus annab sellele tähenduse, et vaht ei tule maha, meie keeletundlikkus aga ütleb mõndagi koostaja kohta, sest kohmakaski lauses ei pruugiks piiblaenu *palsam* võõrapäraselt kirjutada. Tegelikult on aga mõeldud hoopis seda, et 'vahtpalsamit ei pea juustest välja pesema'. Väljend *keegi on karistatav* võib tähendada, et ta kannab karistust (kesksõna nimisõnastumine), et teda peab karistama (kohustus), et teda karistatakse (fakt) või et teda saab karistada (võimalikkus).

Täppistekstis tuleb oma leviala laiendavaid grammatikaskeeme vältida. Ühemõttelisuse tagab see, kui nt iga eelnimetatud tähendus ka samas nimetatud vormis edasi antaks (st öeldaks selgelt, kas inimene kannab karistust, teda peab karistama, saab karistada või karistatakse).

Keelekasutusolude muutumine (sotsiolingvistilised muutused)

Praegusi keelekasutusolusid iseloomustab üheaegne üleilmastumine ja rühmitumine ehk standardsuse ja spetsiifilisuse üheaegne kasv. Niisugustes oludes on keelekorraldusel eriline tähtsus. Rahva õigus ametliku asjaajamise keelest aru saada on tõusnud Euroopas arvestatavaks liikumiseks, mis toetub kodaniku põhiõigustele.⁹ Samas suunas liigub Euroopa Liit oma udutamistavastase kampaaniaga, mille deviisiks on „Kirjuta selgelt!”.¹⁰

Sotsiolingvist **Dell Hymes**i kirjutistest on kolm aastakümnet teada, et vaikiv kooditunnetus on inimeste keelelise pädevuse osa. Iga kood nõuab üht kindlat suhtluskonventsiooni, mille suhtes markeerituse taju on loomulik.¹¹ **Carol Myers-Scotton** kirjutab, et keelelise koodi valikud on osutusjõulised õiguste ja kohustuste võrgu suhtes, mis kehtib vestluspartnerite vahel. Iga koodivalik toob esile kindla isikutevahelise tasakaalu.¹²

Eesti keelekasutusolukord on selles plaanis kahetine.

Ühest küljest taastoodab kultuur iseennast. Kui meie avalike ja muude asutuste tekstid on teatud tunnustega, siis õpib ametisuhtluses algaja noor inimene neid otsekohe jälgendama. Näiteks iseloomustab meie haldustekste see, et asjalik komponent domineerib interpersonaalse komponendi üle. Asja teeb aga hulluks see, mida me asjalikuks peame: meie tekstis domineerib seaduste olukohatu ja teksti eesmärgiga kohandamata tsiteerimine, paiguti isegi teksti aspektist korrastamata tsiteerimine (väljend *käesoleva seadusega* jäetakse sekundaartekstis muutmata; sätte sõnajärge ei kohandata selle lause aspektist, kuhu tsitaat on lisatud, seaduse pikk lause muudab teda sisaldava lause ülipikaks jms).

Teisest küljest on n-õ euroopalik viisakus midagi sootuks muud. Keelelist viisakust iseloomustab interpersonaalsete, täpsemalt suhteloomes eesmärgiga tekstiliste valikute suur osatähtsus. Äraseletatult, partnerile orienteeritud tekstis on palju sisutühja, puhtalt viisakusele orienteeritud komponenti (*Täname teid...*; *Kahjuks peame teatama...*; *Olukord nõuab silmast silma arutelu*; *Kaalusime teie ettepanekut... aspektist*; *Teeb rõõmu, et leidub ühiskonna protsessidele kaasamõtlejaid* jne).

Seadusi ei tohiks tsiteerida, need tuleks inimlikus sõnastuses lahti kirjutada. Kirjateksti lõhkuvad viited seadussätetele tuleks viia joone alla, kaotades sellega ka ähvarduse, mis niisugustes viidetes sisalduda võib. Iseäranis puudutab see märkus poolte õigusi

⁹ **H. E. S. Mattila.** Vertaileva oikeuslingvistiikka. Helsinki 2002, lk 25–26.

¹⁰ Võideldakse nn *Eurobabble*'i vastu ja Euroopa seaduste selguse eest: vt <http://www.europa.eu.int/comm/translation/en/ftfog/index.htm>. Õpetlik on jälgida seda liikumist ka Rootsis (Plain Swedish: <http://www.justitie.regeringen.se/klarsprak/english/english.htm> ja <http://kultur.regeringen.se/propositionermm/sou/pdf/engelska.pdf>). Ka siinkirjutaja on argumenteerinud seaduste mõistetavust kui ühiskonna liikmele eriti tähtsat. (Vt **K. Kerge.** Kirjakeele mõiste ja roll. – Õiguskeel 1999, nr 2, lk 10–12; Seadusloome demokraatia kontekstis. – Õiguskeel 2001, nr 5, lk 16–21.)

¹¹ **D. Hymes.** On communicative competence. – Sociolinguistics. Harmondsworth 1972, lk 269–293.

¹² **C. M. Scotton.** *op.cit.*, lk 151 jj.

asju kohtulikult lahendada. Näidete rida võiks jätkata, paraku nõuaks see siinkohal mõeldamatut terviktekstide esitamist ja analüüsi.

Toon vaid paar pisinäidet.

Inimene oli veebis esitanud avalduse isikutunnistuse saamiseks, tema saadetud pildi kvaliteet aga jättis soovida. Normaalne oluks kirjutada või helistada, et on vaja kiiresti uut pilti. Tegelikuses aga selgus see tõsiasi ähmaselt ametiisiku kirja lõpuosas. Kaks lehekülge teksti oli pühendatud mitme seaduse tsiteerimisele, mis puudutasid pildile esitatud nõudeid, riigilõivu tasumist juhul, kui kraabitud pilti teatud aja jooksul ei asendata, ning kummagi poole muid kohustusi ja õigusi, sealhulgas õigust kohtu kaudu midagi nõuda juhtudel, mis võivad tekkida, kui ... Niisuguseid näiteid asutuse sisetekstide kohta, sealhulgas tööandja ja töötaja suhete kujundamise kohta, suhtluse kohta asutuste vahel jne võib tuua kümneid ja sadugi. Tegemist ei ole erandiga, pigem on erandlik näha teksti, mis ei ole nii põhjendamatult võimukas. Parimal juhul avaldub võimukus nii, et viisakate väljendite vahele jääv asjakohane tekstiosa on ehtkantseleilikult arusaamatu.

Vahel on pikk tekst igati viisakas, kuid täiesti asjakohatu. Näiteks on kirja eesmärk teatada, et inimene ei saa taotletud töökohta, kuid talle kirjutatakse kolme konkursisse puutuva koosoleku päevakorrast, teatatakse tema „ametikohale kandideerimiseks kinnitamisest“ kolmanda koosoleku ajal, seejärel jõutakse neljanda koosoleku päevakorra juurde, kus ühtlasi selgub asi ise, s.o otsus: „Teie kui kandidaadi ametikohale mitternimetamisest seoses Teie inglise keele oskuse mittevastamisega avaliku konkursi tingimustega ette nähtud kesktasemele“. Sõbralikult lisatakse, et „Käesoleva otsuse peale võib halduskohtumenetluse seadustikus (vastu võetud 25.02.1999, muudetud 15.12.1999, 7.06.2000, 30.05.2001, 6.06.2001, 13.03.2002, 22.05.2002, 5.06.2002, 19.06.2002, 22.01.2003, 11.02.2003, 19.05.2004, 28.06.2004, 22.02.2005, 15.06.2005) sätestatud korras esitada kaebuse Tallinna Halduskohtusse 30 päeva jooksul otsuse teatavaks tegemise päevast arvates“.

Kõik see tingib keelenõuande iseloomu muutumise ja rakendusliku kirjakeeleteabe tähtsustumise. Nimetatud näidetes ei ole ühtki eksimust sõnatähenduste või grammatikareeglite vastu. Küsimusi tekitab suhtluse laad, mis peaks lähtuma adressaadi ootustest. Ametnik peaks suutma delikaatselt tasandada võimalikke vastuolusid adressaadi ootustega. Eespool nimetatud juhtudel tekib suhtumine riiki kui ebameeldivasse käsutajasse ja ametnikku kui inimestest võõrandunud võimu esindajasse.

Kohati kasutab võim seadusi sellekski, et inimestega manipuleerida. Näiteks unustas üks ministerium oma haldusalas kinni pidada tulumaksu töötasult, mida kümme aastat tagasi inimestele saadeti teade järgmise aasta lepingu täiendamise kohta punktiga, mille alusel raha peetakse kinni järgmise aasta töötasust. Argument kõlas, et nad on võlaõigusseaduse tähenduses „alusetult rikastunud“ ning et ministerium hoiab vastutulelikult ära sellise olukorra, kus nende kui riigi arvel alusetult rikastujate vastu tuleks algselt algatada kohtuasi.

Erilist rõhku tuleks panna vajadusele omandada euroopaliku viisakuse ja sõnaliselt väljendatud lugupidamise harjumused ning leida vahest isegi võimalus ametiisikuid õigusega manipuleerimise eest karistada.

Muutunud keelekasutusoludel on teinegi tahk, mis puudutab õiguskeelt kui õigus- ja haldussuhtluse keset või muid oskuskeeli, kui seda suhestatakse üha enam Euroopa Liidu teistes keeltes loodud ja vahetatud teabega.

Keel on atribuut, mis omal moel liigendab maailma. Standardsust mõiste piirides, seega terminite täpset sisu on võimalik saavutada vaid tehnilistel aladel ja konkreetsete mõistete osas (nt meeter on täpselt teatud pikkusega ning kontrollmudelit hoitakse seal ja seal). Niisugusel juhul on võimalik ka terminite standardsus kahes kõrvutatud keeles. Et aga tekstis nimetatakse ka objektide tunnuseid (nt kasutatakse seisundimäärsõnu, omadus- ja tegusõnu) ning suhestatakse kõnealuseid objekte, siis on seegi vähene üksühese tõlke võimalus vaid ideaal. Õiguses näiteks on ühene tõlgendatavus võimalik üldse vaid ideaalis, s.o siis, kui kõik õigusaktid haakuvad väga täpselt ja kõik haldusolukorrad lubavad end üheselt tõlgendada. See ideaal on võimalik ainult ükskeelsel ehk ühe riigikeele alal, st olukorras, kus riigi- ja keelepiir kattuvad¹³ ning on piisavalt inimesi, et keele kõiki funktsioone täita. Näiteks meetri pikkuses võidakse kokku leppida, ometi mõõdavad inglased vahemaid teistes ühikutes ja iseloomustavad neid sõnadega, millel eesti, hispaania või saksa keeles täpset vastet ei ole. Abstraktsete objektide mõistetunnused ja tähistusviis ei kattu tihti isegi niipalju, et täpne suhestamine võimalik oleks. Kui elame liidus, mille osades peale keele ja keelekasutuse harjumuste ei kattu ka õiguslikud alused (vrd briti ja kontinentaalõiguse mõtteviise, aga ka Põhjamaade omi¹⁴), siis on olukord ülimalt raske.

Mõtteväljenduse täpsus, selgus ja funktsionaalsus nõuavad kujunenud olukorrast täit arusaamist igalt inimeselt, kellest midagi teiste elus sõltub.

KRISTA KERGE,

filosoofiadoktor eesti keele alal,
Tallinna Ülikooli üld- ja rakenduslingvistika dotsent

¹³ Meie alale on end väga ulatuslikult laiendanud vene keele piir ehk Venemaa keelepiir, kust iga kümne okupatsiooniaastaga tuli Eestisse umbes Tartu-täis elanikke – siiani on nende seas paraku lubamatult suur osa kakskeelsust nõudvaid ükskeelseid (venekeelseid) inimesi.

¹⁴ Vt **A. Sajavaara**. Oikeuskielet Euroopan unionin toimielimissä. – A. Jyränki (toim.), Oikeuden kielet. Turku 1999, lk 131–144.

LADINA ÕIGUSTERMINITE ÜHTSUSEST EUROOPAS

Euroopa maade õiguskultuuride ühine nimetaja on Rooma õigus ja selle keel – ladina keel. Eri maade õiguskeeltes on ladina päritolu võõrsõnade kõrval järjekindlalt kasutusel ladina keelseid termineid ja fraase. Enamikus Euroopa riikides on seetõttu ilmunud juriidilise ladina keele sõnastikud. Käesoleva aasta aprilli algul ilmus esimene ladina-eesti õigussõnastik¹ eesti keeles. Sõnastiku koostamisel materjale kogudes uurisin teistegi Euroopa riikide õigussõnastikke². Töö käigus ilmnes, et ladina väljendid ei ole homogeenised ja kõiki väljendeid ei kasutata alati samas tähenduses.

Käesolevas artiklis käsitlengi seda, kui ühtsed on ladina väljendid Euroopas. Kõigepealt annan ülevaate, milline on olnud ladina õigusterminite kujunemise ja arenemise kontekst, seejärel peatun olulisematel erisustel, mis esinevad õigusterminite kasutamisel Euroopas.

Kui praeguses Euroopa õigusliku integratsiooni debatis on sageli juttu terminoloogia ühtsustamisest ja viidatakse vajadusele luua ühine õiguskeel,³ siis möödunud sajandite jooksul oli Euroopa ühiskeele rollis ladina keel. Seetõttu võib seda keelt nimetada Euroopa kultuuri emakeeleks. Rooma vägede vallutuskäikudest alguse saanud ladina keele võidukäik jättis jälje eelkõige Euroopa suuremate keelte arengule, kujundades nende sõnavara ja süntaksit.

Sitsiilia, Sardiinia, Korsika, Dalmaatsia ning Hispaania lõuna- ja idarannik allutati Rooma ülemvõimule 3. sajandi lõpuks eKr. Vallutused jätkusid seni, kuni Rooma saavutas Traianuse sõjakäiguga Daakiasse oma suurima ulatuse, hõlmates Britanniat läänes ja hellenistlikke riike idas. Põhjapiiriks olid Rein ja Doonau. Rooma sõdurid, ametnikud ja kaupmehed kandsid ladina keele laieneva impeeriumi aladele. Ladina keel kui uue võimu keel sai valitsemise ja halduse, seadusandluse ja kohtupidamise, kauplemise ja sõjaväe keeleks. Ladina keeles arenes välja ühtne terminoloogia ja tekkis ühine euroopalik tsivilisatsioon.⁴

¹ K. Adomeit, M. Ristikivi, H. Siimets-Gross. Ladina-eesti õigussõnastik. Tallinn 2005.

² E. Anners, A. Önerfors. Latinsk juridisk terminologi. Uppsala 1972; H. C. Black. Black's Law Dictionary. 6th ed. St. Paul, MN, 1998; Bouvier's Law Dictionary. 1914; G. Cornu. Vocabulaire juridique. Paris 1992; Jowitt's Dictionary of English Law I-II. London 1977; R. Lieberwirth. Lateinische Fachausdrücke im Recht. Heidelberg 1987; D. Liebs. Lateinische Rechtsregeln und Rechtssprichwörter. 6. tr. München 1998; D. Liebs. Latein im Recht. Berlin-München 1993; J. Meyer. Juristische Fremdwörter, Fachausdrücke und Abkürzungen. Krefeld 2002; Б. С. Никифоров. Латинская юридическая фразеология. Москва 1979; Е. И. Темнов. Латинские юридические изречения. Москва 1996.

³ A. L. Kjaer. A Common Legal Language in Europe. Epistemology and Methodology of Comparative Law. M. van Hoecke (toim.). Oxford and Portland, Oregon 2004, lk 377; S. Wright. A Community That Can Communicate? The Linguistic Factor in European Integration. Whose Europe? The Turn Towards Democracy. Oxford 1999, lk 79–103.

⁴ L. R. Palmer. The Latin Language. London 1988, lk 173–174.

Pärast Lääne-Rooma riigi lõppu 476. aastal pKr kaotas Rooma küll poliitilise iseseisvuse, kuid ladina keele tähtsus ei vähenenud. Keskajal oli ladina keel riikide sisemise asjaajamise keel. Kohtu-, notarite ja muud dokumendid koostati osaliselt või tervikuna ladina keeles, sama kehtis ka seaduste kohta.

Veel 17. sajandil oli ladina keel rahvusvaheliste nõupidamiste ja lepingute keeleks. Hiljem hakkas prantsuse keel seda kõrvale tõrjuma. See ei sujunud siiski ilma vastuseisuta, sest ladina keelest loobumine tähendas keelelise neutraliteedi ja võrdsuse kadumist riikidevahelises suhtlemises. Õigusteaduse keelena püsis ladina keel kasutusel 19. sajandini. Märkimisväärne on samuti tõik, et mõni aasta pärast ilmumist avaldati ladinakeelsed tõlked ka rahvuskeelsetest koodeksitest: Code Napoléoni ladina tõlge ilmus aastal 1809 ning Austria koodeksi Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch tõlge juba aasta pärast selle ilmumist 1811. aastal.⁵

Ehkki tänapäeval ei ole ladina keel enam aktiivne õigusteaduse ega õiguselu keel, on see jätnud sügavad jäljed kogu Euroopa õiguskeelde. Romaani keeltes ja inglise keeles on ladina terminoloogia kasutusel peaaegu algupärasel kujul, muutunud on vaid sõnalõpud. Mitmed ladina terminid käibivad rahvuskeelsete tõlkelaenudena. Näiteks Rooma õigusest pärinev termin *onus probandi* 'tõendamiskoormis' esineb tõlkelaenuna üle Euroopa: *onere della prova* (itaalia), *carga de la prueba* (hispaania), *charge de preuve* (prantsuse), *burden of proof* (inglise), *Beweislast* (saksa), *ciezar dowodu* (poola), *bevisbörda* (rootsi), *todistustaakka* (soome)⁶.

Tõlkelaenude ja ladinatüveliste võõrsõnade kõrval on Euroopa õiguskirjanduses laialt kasutusel ka ladinakeelsed väljendid. Ühelt poolt tarvitatakse ladina termineid retooriliselt ja teksti illustreerimiseks, näiteks väljendid *expressis verbis* 'sõnaselgelt', *mutatis mutandis* 'vajalike muudatustega' või *prima facie* 'esmapilgul'. Üldjuhul kannavad aga ladina terminid normatiivsete argumentidena spetsiifilist juriidilist informatsiooni.⁷

Kui vaadelda keele ja õiguse suhet, ilmneb, et õiguskeel erineb teistest erialakeeltest ühes olulises aspektis: kui loodusteaduse keel on universaalne ning seda kasutavad teadlased sotsiaalsetest ja kultuurilistest piiridest olenemata, siis õiguskeel on kultuuripõhine ning seotud ühe kindla ühiskonna ja selle õigussüsteemiga. Erialakeeleline sisu vastab kohas ja ajas valitsevatele vaadetele.

Ehkki Euroopa õiguspõhine baseerub ühisel Rooma õiguse pärandil ning sellest võrsunud terminid ja fraasid on kasutusel kõigis Euroopa õigussüsteemides, on rahvusvahelise

⁵ A. Wacke. Lateinisch und Deutsch als Rechtssprachen in Mitteleuropa. – Neue Juristische Wochenschrift, 1990, lk 886.

⁶ H. E. S. Mattila. De aequalitate Latinitatis jurisperitorum. – Revue internationale de droit comparé 2002, nr 3, lk 720–721.

⁷ E. A. Kramer. Lateinische Parömien zur Methode der Rechtsanwendung. Steuerrecht. Ausgewählte Probleme am Ende des 20. Jahrhunderts. Festschrift zum 65. Geburtstag von Ernst Höhn. Bern 1995, lk 141–142.

kogemusega juristid tähele pannud, et välismaa kolleegide õigusladinat ei ole alati kerge mõista.⁸ Samad terminid ja fraasid ei ole kõikjal kasutusel, samuti ei ole nende tähendus alati sama. Õigussõnastike vaatlemisel ilmsed suurimad erinevused Inglismaa kui angloameerika õigussüsteemi kuuluva riigi ja Mandri-Euroopa sõnastikes toodud ladina väljendite tähenduste vahel. Nendes suurtes õiguskultuurides erinevad juriidilise ladina keele traditsioonid üksteisest märgatavalt.

Suurt arusaamatust võib põhjustada näiteks termin *ius commune*, mis tähistab Mandri-Euroopa ühisõigust ning kujunes välja Rooma ja kanoonilise õiguse allikate teadusliku käsitluse tulemusena. Angloameerika sõnastike vaste sellele on *common law*, mis märgib Inglismaa vana, kohtupraktikaga kujundatud õigust.⁹ Mõlemad tõlked on sõnasõnalised ja selles mõttes õiged, kuid võivad siiski kontekstiväliselt väärti mõistmist põhjustada.

Või näiteks sõna *exitus*, mis tuleb ladina verbist *exire* ning sõna-sõnalt tähendab 'välja või ära minema'. Mandri-Euroopa juriidikas tähistab see 'surma', *common law* sõnastikud aga annavad vasteks 'lapsed, järglased' või ka 'renditulud; ekspordimaks'.¹⁰ Termin *breve* tähendab saksa õigussõnastikes 'kiri; lühike paavsti läkitus', *common law* ajaloos tähistab see mõiste aga nõuet kohtusse ilmumiseks, kohtukutset.¹¹

Inglise sõnastikes leiduvatele väljenditele on iseloomulik fraaside kasutamine lühendatult ehk eriliste koodidena, mida ei ole võimalik avada sõnade põhitähenduse kaudu. Vanast ladinakeelsest väljendist kasutatakse terve väljendi tähistamiseks vaid paari esimest sõna, näiteks väljend *nisi prius*. Sõnasõnaline tõlge 'kui mitte varem' ei viita otseselt mitte millelegi märkimisväärsele. Täpse tähenduse võib leida angloameerika õigussõnastikest. Nende järgi hakkas see väljend keskaegsel Inglismaal tähistama olukorda, kus vandemeestel kästi tulla Londonisse Westminsterisse, "kui mitte varem" polnud kohtupidamist korraldatud maakonnas. Tänapäeval tähendab see mõiste, et tegemist on esimese astme menetlusega vandemeeste juuresolekul.¹²

Põhiosa Mandri-Euroopa õigussüsteemis kasutatavatest ladina väljenditest on käibel sama tähendusega. Germaani-romaani õigusrühma väljendite sarnasus on paljuski tingitud Mand-

⁸ P. Berteloot. Der Rahmen juristischer Übersetzungen. Recht und Übersetzen. G. R. de Groot, R. Schulze (toim). Baden-Baden 1999, lk 2.

⁹ Vrd *ius commune*: Lieberwirth: "Gemeines Recht (hervorgegangen aus der wissenschaftlichen Bearbeitung römischer und kanonischer Rechtsquellen und deren Anpassung an die deutschen Verhältnisse)"; Jowitt: "The common law."; Black: "In the civil law, common right; the common and natural rule of right, as opposed to *jus singulare*. In English law, the common law, answering to the Saxon *folcright*".

¹⁰ Vrd *exitus*: Lieberwirth: "Tod"; Jowitt: "Issue or offspring; the yearly rents and profits of lands and tenements."; Black: "Children; offspring. The rents, issues and profits of land and tenements. An export duty".

¹¹ Vrd *breve*: Lieberwirth: "Brief; Beweiskunde; päpstliches Reskript in Briefform."; Jowitt: "A writ by which a person is summoned or attached to answer an action, complaint, etc., or whereby anything is commanded to be done in the courts, in order to do justice, etc."

¹² Latin Words and Phrases for Lawyers. D. Sodhi, R. S. Vasan (toim.). New York 1980, lk 57.

ri-Euroopa maade ühisest *ius commune* pärandist.¹³ 18. sajandi lõpuni oli Mandri-Euroopa õigusteadus oma iseloomult rahvasteülene. Eri maade õpetlased uurisid ja edendasid õigust ladina keeles rahvuspiiridest sõltumata. Siiski võib ka siin leida väljendeid, mis tähendavad eri asju.

Tuleb arvestada, et ladinakeelsed väljendid on kujunenud väga pika aja, rohkem kui kahe aastatuhande vältel. Aja jooksul on muutunud ka nende tähendus. Näiteks väljendil *ius civile* 'tsiviilõigus' on arvukalt tähendusi. Rooma õiguses tähistas see ühelt poolt Rooma klassikalist õigust (vastandiks magistraatide praktikaga kujundatud *ius honorarium*), teiselt poolt Rooma kodanike suhteid reguleerivat õigust (vastandiks *ius gentium* 'rahvaste õigus').¹⁴

Bütsantsis, keskaja Lääne-Euroopas ja veel uusajalgi märkis *ius civile* peamiselt Rooma õigust, laiemalt ka positiivset õigust, mis vastandus jumalikule õigusele (*ius divinum*) ning loomuõigusele (*ius naturae*). Keskajal hakkas välja kujunema ka *ius civile* kasutamine praeguses tähenduses. Nimelt keskendus keskajal õigusteadus Rooma õiguse tähtsaima, keiser Justinianuse korraldusel 6. sajandil koostatud koodeksi Corpus Iuris Civilis'e (tsiviilõiguse kogumik) nende osade uurimisele, mis puudutavad üksikisikute õigussuhteid. See mõjutas aja jooksul ka keelekasutust. Nii omandas termin *tsiviilõigus* Euroopas oma praeguse tähenduse – üksikisikutevahelisi suhteid reguleeriv normide kogum.¹⁵

Kui võrrelda selle termini tähendust sõnaraamatutes, siis Eestis nagu ka Saksamaal on *tsiviilõigus* ja *eraõigus* sünonüümid. Soomes aga on *tsiviilõigus* eraõiguse osa, mille juurde ei loeta töö- ja sotsiaaltoetusõigust ega keskkonnaõigust. Prantsusmaal jällegi jääb tsiviilõigusest välja kaubandusõigus.

Sõnastike võrdlemisel on veel silma jäänud, et ladina terminite ja fraaside puhul nende vorme varieeritakse või modifitseeritakse. Seega, kui väljend esineb tavapärasest erineval kujul, ei pruugi lugeja seda ära tunda või sellest aru saada. Toon siin välja järgmised sõnastikest leitud erinevused.

1. Ladina keel on sünteetiline keel, st grammatilisi vahekordi tähistatakse muutustega sõnades enestes muutelõppude varal, erinevalt näiteks inglise, prantsuse või saksa keelest, kus muutust tähistatakse abisõnaga. Ladina keele grammatikat vähe tundvale inimesele võib probleeme tekitada isegi ainsuse ja mitmuse eristamine.

actio 'hagi' – *actiones* 'hagid'
pactum 'leping' – *pacta* 'lepingud'

¹³ Vt lähemalt R. Knütel. Rechtseinheit in Europa und römisches Recht. – Zeitschrift für europäisches Recht, 1994, lk 244–276; H. J. Berman, C. Reid Jr. Römisches Recht in Europa und das *ius commune*. – Zeitschrift für europäisches Recht, 1995, lk 3–34.

¹⁴ P. Birks, G. McLeod. Justinian's Institutes. London 1987, lk 8–9.

¹⁵ H. Roland, L. Boyer. Locutions latines du droit français. Paris 1998, lk 240–241.

lex 'seadus' – *leges* 'seadused'

ius 'õigus' – *iura* 'õigused'

2. Keerulisem on lugu siis, kui väljendid on käändevormis või neis esinevad prepositsioonid.

tacitus consensus 'vaikiv nõusolek' – *tacito consensu* 'vaikival nõusolekul'

bona fides 'hea usk, heauskus' – *bona fide* 'heas usus, heauskselt'

boni mores 'head tavad' – *contra bonos mores* 'heade tavade vastaselt'

restitutio ad integrum 'terviku juurde viima; med. terveks tegema' – *restitutio in integrum* 'taastamine tervikuna, endise olukorra ennistamine'¹⁶

3. Erinev verbivorm.

audiatur et altera pars 'võetagu kuulda ka teist osapoolt' – *audi alteram partem* 'kuula teist osapoolt'

iura novit curia 'kohus on tundma õppinud, st tunneb õigust' – *iura noscit curia* 'kohus tunneb õigust'

4. Sõnajärg.

ratio scripta – *scripta ratio* 'kirjapandud tarkus'

actor sequitur forum rei – *actor forum rei sequitur* 'hageja kuuletub kostja elukohamaa kohtule'

de minimis non curat lex – *de minimis lex non curat* 'kõige tühisemate asjade eest seadus hoolt ei kanna'

qui suo iure utitur, neminem laedit – *qui iure suo utitur, neminem laedit* 'kes kasutab oma õigust, ei kahjusta kedagi'

5. Sünonüümid.

maius includit minus – *maius continet minus* 'suurem hõlmab vähemat'

6. Elliptilised vormid.

lex loci regit actum 'koha seadus juhib tehingut', st tehingu tegemisel kehtib selle maa seadus, kus tehing tehti – *locus regit actum* 'koht juhib tehingut'

pacta sunt servanda 'lepingud tuleb täita' – *pacta servanda* 'täidetavad lepingud'

ex post facto 'pärast jõustumist toimuv' – *ex post* 'pärast teo tegemist'

lex loci delicti commissi 'kuritöö toimepanemise koha seadus' – *lex loci delicti* 'kuritöö koha seadus'

lex specialis derogat legi generali 'eriseadus tühistab üldise seaduse' – *lex specialis derogat generali* 'eriseadus tühistab üldise'

¹⁶ Vt lähemalt: P. Kask, A. Lill. Õigustermini *restitutio in integrum* ja väljendi *restitutio ad integrum* kasutamine. – Õiguskeel 1997, nr 3, lk 12–14.

actori incumbit onus probandi 'hagejal lasub tõendamiskoormis' – *actori incumbit probatio*
'hagejal lasub tõendamine'
suum cuique tribuere 'andma või määrama igäuhele oma' – *suum cuique* 'igäuhele oma'

7. Kokku- ja lahkukirjutamine.

usus fructus – *ususfructus* 'kasutusvaldus'
sub poena – *subpoena* 'karistuse ähvardusel'
iuris consultus – *iurisconsultus* 'jurist'

Kuidas seletada selliseid erinevusi? Kahtlemata on oluline see, kellele sõnastik on adresseeritud: mõnel juhul oli sõnastik mõeldud õigusajaloolastele, teisel juhul tegevjuristidele, kolmandal aga juuraüliõpilastele. Erinevusi võib seletada ka sõnastikukoostajate endi keeliste eelistuste või rahvusliku õiguskorra eripäradega. Ehkki koostajad esindavad Euroopa üldist traditsiooni, on selge, et nad lähtuvad oma põhimõtetest.

Els Oksaar on öelnud: "Erialakeel pole homogeenne nähtus, pigem kokkuvõtlik konstruktsioon. Erialakeel on keelekasutuse kompleksne ala, mis tingituna erinevate erialaliste situatsioonide spetsiifikast toob nähtavale sisemise diferentseerituse."¹⁷

Kogu ladinakeelset terminoloogiat vaadeldes tuleb siiski tõdeda, et erinevused väljendite kasutamisel ei ole märkimisväärselt suured. Suurem osa Rooma õigusest pärit sõnavarast on juurdunud ühtse ning kindla tähendusega. Selliste ladina väljendite kasutamine ühendab ka Euroopa õiguskorraldust ning muudab õiguskirjanduse rahvusvaheliselt mõistetavaks.

MERIKE RISTIKIVI,
Tartu Ülikooli ladina keele õppejõud

¹⁷ E. Oksaar. Kõnekeel, erialakeel, õiguskeel. – *Juridica* 1999, nr 4, lk 201.

EUROOPA LIIDU ERAÕIGUSE ÜHTLUSTAMISE MÕJU EESTI ÕIGUSKEELE KUJUNEMISELE

1. Keele ja õiguse seosed

Õiguskeel on midagi enam kui emakeele korrektne ja õige kasutamine õigusteaduses, seadustes või igapäevases õiguspraktikas. Õiguskeel on õigussüsteemi lahutamatu osa, olles seotud konkreetse õigussüsteemi traditsioonide, ajaloo ja kultuuriga. Erinevalt niisugustest valdkondadest nagu tehnika või loodusteadus, kus terminid tähistavad üldjuhul konkreetset objekti ja on väljendatavad graafiliselt, võimaldades sellega suhteliselt kergesti määratleda termini sisu ja tähendust ning viia mõiste kokku tema keelelise tähistusega, väljendavad õigusmõisted abstraktseid seoseid keele ja õiguslike nähtuste vahel. Kuna õigus kui kommunikatsioonistruktuur ja kui sotsiaalne nähtus hõlmab kõik inimkäitumise õiguslikult relevantseid osad,¹ on õigusmõistete väga kõrge abstraherituse tase paratamatu. Oma materiaalse väljenduse leiavad õigusmõisted tavaliselt õigusaktides, kuid nad võivad eksisteerida ka materialiseerumata kujul üldtunnustatud põhimõtete ja ideedena.

Keel on juristi põhitöövahend. Keel peab olema valmis ja kasutatav töötamiseks ühiskonnas toimiva õigussuhete süsteemiga, et tagada selle funktsioneerimine ja seesmine ühtsus. Õiguskorra seesmine ühtsus tagatakse aga eelkõige selle õiguskorra piires kasutatava õiguskeele ühtsusega. Keelelist ühtsust ühe õiguskorra piirides on võimalik tagada eelkõige ühetaolise hariduse ja ühtse seaduskeelega. Kuid õiguslikus suhtluses osalevate isikute teadmised ja pädevus ei ole ühesugused, sõltudes haridustasemest, kogemustest, kuulumisest sotsiaalsesse rühma jms. Nii tuleb ka juriidiliste tekstide koostamisel arvestada sihtühema keeletasandi ja -kasutuse erisusi, et tekst oleks mõistetav ja ühetaoliselt kohaldatav. Näiteks peavad tarbijatele mõeldud õigusaktid olema võimalikult üldkeelelähedaselt kirja pandud, kuid eelkõige juristidele mõeldud õigusaktid ja juriidilised dokumendid võivad olla keerukama süsteemi ja keelelise ülesehitusega. Õiguskeel peab olema ka piisavalt paindlik, et saavutada õigusliku reguleerimise eesmärgid ning rahuldada eri õigusvaldkondade vajadusi.

Õiguskeelega puutuvad ühiskonna liikmed kokku sagedamini kui mõne teise valdkonna erialakeelega, mistõttu saab juristide keel ka sagedamini etteheidete osaliseks. Nii on õiguse valdkonnas kasutatavale keelele ette heidetud tavakeele mõistetega kokku langevate juriidiliste terminite kasutamist, mis on kaasa toonud sõnade terminologiseerimise. Rahul ei olda ka määratlemata õigusmõistete, nagu *ühiskondlikud huvid*, *avalik kord*, *hea usu põhi-*

---

¹ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn 2002, lk 39–40. Vt ka R. Narits, K. Merusk. Õiguse olemusest ja seaduse võimalustest. – Riigikogu Toimetised 2000, nr 2.

mõte, *mõistlikkus* jms sagedase kasutamise ja keeruliste nominaalsete sõnaühendite ning passiivsete konstruktsioonide moodustamisega ja õiguskeele abstraktsusega.² Juristidele on ette heidetud ka rahvakaugest keelekasutusest.³ Kõik see raskendab juriidilistest tekstidest arusaamist ilma professionaalse ettevalmistuse, nõuande või selgitusteta. Ehk peaksid juristid juriidiliste tekstide koostamisel rohkem mõtlema potentsiaalsele lugejale ja teksti eesmärgile, säilitades seejuures õiguskeele kui valdkonnaspetsiifilise keele reeglid ja terminoloogia. Erilist tähelepanu nõuab kirjalik õiguskeel, sest selle kaudu toimub õiguse kujunemine ja areng konkreetse õiguskorras. Leiab ju õiguslik mõtlemine oma väljenduse keeles, keele abil kujundatakse teadmine ümbritsevast tegelikkusest, vormitakse mõtteid ja analüüsitakse tähelepanekuid.

Kui räägitakse õiguskeelest Euroopa eraõiguse ühtlustamise kontekstis, peab kõnealuse diskursuse efektiivsuse tagamiseks meele pidama, et õiguskeel nagu igasugune muugi erialakeel on õpetusepõhine ehk rajaneb kontseptidel-mõistetel ega ole eriliselt keskendunud keelereeglitele. Seega ei sõltu termini tähendus mitte keelest, millest ta pärineb, vaid õigussüsteemist, kus seda kasutatakse. Nii näiteks ei saa eri saksakeelsetest riikidest pärit juristid alati ühtmoodi aru samadest saksakeelsetest terminitest, sest iga riigi õiguskord on sellele terminile andnud eri tähenduse. Näitena võib siinkohal tuua saksakeelse termini *Besitz*, mille all Saksa jurist mõistab faktilist valdust, Austria jurist aga faktilist valdust koos *animus domini*'ga. See, mida Saksa jurist peab silmas terminiga *Besitz*, on Austria juristi jaoks *Innehabung*⁴. Ka eesti keeles võib leida termineid, millel on mitu tähendust. Näiteks kasutatakse võlaõigusseaduses⁵ terminit *garantii* abstraktse tagatise tähenduses (VÕS § 155), kui lubadust anda ostjale seaduses sätestatud soodsam seisund (VÕS § 230) ja kui kinnitust, et asi on vastavuses lepingu tingimustega. Terminite ja mõistete kasutuses puudub ühtsus ka Euroopa Liidu õiguse tasandil. Näiteks Euroopa Liidu direktiivides ei ole *tarbijat* defineeritud mitte alati ühetaoliselt. Nii on *tarbija* tarbijamüügi direktiivis (1999/44/EÜ) füüsiline isik, kes tegutseb eesmärkidel, mis ei ole seotud kauplemise, majandustegevuse või kutsetegevusega. Koduukselepingute direktiivis (85/577/EMÜ) on tarbijaks isik, kes tegutseb väljaspool oma majandus- või kutsetegevust. Eesti õiguses on *tarbija* mõiste aga sisustatud ülddefinitsiooniga, mille kohaselt on tarbijaks füüsiline isik, kes teeb tehingu, mis ei seondu iseseisva tegutsemisega majandus- või kutsetegevuse valdkonnas (VÕS § 34).

Keele ja õiguse seoste uurimiseks on mitmeid võimalusi, eelkõige peaks see aga rajanema interdistsiplinaarsetel uuringutel, mis tähendab vajadust kaasata keeleteadlaste kõrval uurin-

² M. Muštššina. Pravovaja lingvistika v Germanii. Kättesaadav: <http://irbis.asu.ru/mmc/juris5/2.ru.shtml>

³ Õiguskeele üks eesmärgi on kirjeldada võimalikult täpselt terminite ja reeglite sisu, mille tagajärjeks ongi pikad ning paljusõnalised definitsioonid ja seadusesätteid. Vt. ka E. Hilgendorf. Miks juriste ei sallita. – Akadeemia 2000, nr 8, lk 1691.

⁴ V. Heutger. Law and Language in the European Union. – Global Jurist Topics. Vol. 3, I, 2003, Art. 3, 1. Kättesaadav: <http://www.bepress.com/gi/topics/vol3/iss1/art3>

⁵ Võlaõigusseadus. Vastu võetud 26.09.2001, jõustunud 01.07.2002. – RT I 2001, 81, 487; 2004, 90, 616.

gutesse ka õigusteadlasi oma meetodi ja süstemaatikaga.⁶ Avalduvad ju keele ja õiguse seosed väga erinevates õiguslikes suhtlussfäärides: õiguskeele kasutamisel kohtus menetluskeelena, kus uurimisobjektiks peaksid olema eelkõige retoorikaprobleemid; juriidilises argumentatsioonis, juriidiliste argumentide esitamise võimalustes ja viisides, arvestades keele mitmetähenduslikkust, määratlematust ja võimalusterohkust; kohtulingvistikas; keele õiguslikku regulatsioonis, mis hõlmab õiguslikke ettekirjutusi keele kasutamiseks kohtus, keele kasutamise seotud õigustes, nagu õigus nimele, ettevõtja ärinimele jne; seaduste ja õigusnormide tegelikus toimes ja keelelises markeerimises; teksti tõlkekriteeriumides keelereeglite ja keeleväliste tegurite koosmõju, teksti mõistmise võimalikkust, suhtluses osalejate teadmiste ja kogemuste mahtu jne arvestades; keelelistes nõudmistes juriidilistele terminitele ja formuleeringutele, õigustekstide selguse ja ühetaolise mõistetavuse tagamises.⁷ Keele ja õiguse seoste uuringute raames tuleb tegelda ka võrdleva õigusteadusega, et õppida tundma Euroopa õigussüsteemide ja liikmesriikide õiguskordade ühisosa ja erinevusi, et tagada õigusterminite ja -mõistete maksimaalne ühtlustamine ja võimalikult lai aktsepteeritavus. Sellises keskkonnas ei ole käsitlus õiguskeelest kui millestki, mis ei ole midagi enam kui kultuuriline ja õigussisene diskursus, mida kasutavad ainult sama kultuuri ja sotsiaalse grupi liikmed, enam ajakohane.⁸

2. Euroopa Liidu eraõiguse ühtlustamine ja õiguskeel

Euroopa Liidu eraõiguse ühtlustamine ei ole ainult formaalsete reeglite võimalikult täpne ja ühetaoline sõnastamine, vaid protsess, mille eesmärk peab olema kasutatavate õigusemõistete sisuline ühtsus. Vaatamata väljakujunenud tavale kasutada Euroopa eraõiguse ühtlustamisel põhikeelena inglise keelt, on õiguse ühtlustamine *acquis* tasandil vältimatult seotud ka teistes Euroopa Liidu ametlikes keeltes kasutatava terminoloogia ühtlustamisega.

Euroopa eraõiguse ühe olulisema valdkonna – lepinguõiguse – ühtlustamine oli esialgu teadlaste initsiatiiv. Selle tulemusena on praeguseks valminud mahukas lepinguõiguse põhimõtete ja reeglite kogum – „Euroopa lepinguõiguse põhimõtted“ (Principles of European Contract Law I, II, III⁹). Teadlaste algatusest on nüüdseks saanud Euroopa Liidu ametlik tegevusprogramm, mille algus ulatub aastasse 2001. Nimelt avaldas Euroopa Komisjon 2001. aastal teatise nõukogule, milles pakuti välja tegevuskava (*Action Plan*, edas-

⁶ Ideaalne oleks, kui uurimistöös osaleksid ka sotsioloogid, politoloogid, kulturooloogid ja filosoofid.

⁷ M. Muštšina (viide 2).

⁸ Heutger (viide 4), lk 1.

⁹ Euroopa lepinguõiguse põhimõtted on välja töötanud komisjon Taani õigusteadlase Ole Lando juhtimisel. Nimetatud komisjoni kõrval on ka teised teadlasterühmad pakkunud süstematiseeritud normistikke Euroopa eraõiguse eri valdkondades. Vt O. Lando, H. Beal (toim). Principles of European Contract Law. Part I. Dordrecht 1995. O. Lando/ H. Beal (toim). Principles of European Contract Law. Part II. The Hague, Kluwer Law International. 1999. O. Lando, E. Clive, A. Prüm, R. Zimmermann (toim). Principles of European Contract Law. Part III. The Hague 2003.

pidi: *tegevuskava*) Euroopa lepinguõiguse ühtlustamiseks.¹⁰ Aastal 2003 tegi Euroopa Komisjon uue teatise, mille sisuks oli juba märksa konkreetsem tegevuskava lepinguõiguse ühtlustamiseks Euroopa Liidu õiguse tasandil.¹¹ Euroopa Komisjoni 11. oktoobri 2004. aasta tegevuskava näeb aga juba ette ühtsete raamnõrmide kogumiku (Common Frame of Reference¹²) koostamise, kus on esimest korda tähelepanu pööratud ka õiguskeele ja õigusterminite ühtsuse probleemidele ühenduse õiguses. Põhiprobleemiks peetakse direktiivides abstraktsete juriidiliste mõistete kasutamist, mis on kas määratlemata või liiga laialivalguvalt sõnastatud, ning vasturääkivusi Euroopa Ühenduse lepinguõiguse valdkonna õigusaktides.¹³ Raamnõrmistiku ettevalmistamise käigus tuleb eelnimetatud puudused kõrvaldada.

Euroopa Liidu lepinguõiguse raamnõrmistik hakkab sisaldama lepinguõiguse üldpõhimõtteid ning reegleid, mis tuginevad ühelt poolt Euroopa Liidus kehtivatele õigusaktidele, teiselt poolt liikmesriikide õiguse üldtuntud ja aktsepteeritud ühisosale.¹⁴ Ühtse lepinguõiguse kohaldamist riigiülestele tehingutele Euroopa Liidu piires tagatakse üleeuroopaliste tüüptingimuste väljatöötamise ja avaldamisega veebilehel.¹⁵ Komisjoni eesmärk on keskenduda tüüptingimustele, mida võib kasutada tarbija ja tarbija (B2B) ning tarbija ja ettevõtja (B2G) vahelistes lepingutes. Et raamnõrmistiku võimalik adressaat ei ole ühesuguse, vaid pigem erisuguse haridustaseme, tehingulise käitumiskogemuse või ettevalmistusega,¹⁶ peavad tüüptingimustes kasutatav terminoloogia ja tingimuste keeleline ülesehitus olema arusaadavad mõlemale subjektide ringile.¹⁷

Õiguse ühtlustamine saab efektiivselt toimuda ainult terminoloogia ja mõistete standardimise kaudu. Mõisted, mida ühtlustatud Euroopa lepinguõiguses kasutatakse, pärinevad aga erisugustest allikatest: Euroopa Liidu direktiividest,¹⁸ määrustest ja muudest õigusak-

¹⁰ Euroopa Komisjoni 2. juuli 2001 pöördumine KOM (2001) 398 lõplik, 11.7.2001, EÜT C 255, 13.9.2001.

¹¹ Euroopa Ühenduste Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja nõukogule. Euroopa lepinguõiguse ja ühenduse õigustiku muutmine: tulevikuplaanid. Brüssel, 11.10.2004. KOM(2004) 651 lõplik. Kättesaadav: <http://europa.eu.int/cgi-bin/eur-lex/udl.pl?REQUEST=Seek->. Vt ka D. Staudenmayer. The Way Forward in European Contract Law. *European Review of Private Law*, Vol. 13, No 2, 2005, lk 95–104.

¹² *Common Frame of Reference* on tõlgitud kui „ühtne tugiraamistik“. Käesolevas ettekandes olen kasutanud oma tõlget „ühtne raamnõrmistik“, mis minu arvates väljendab täpsemini viidatava õiguse allika olemust ja kohta teiste õigusallikate seas.

¹³ Tegevuskava, p 2.1.1.

¹⁴ Tegevuskava, p 2.1.1.

¹⁵ Tegevuskava, p 2.1.2.

¹⁶ **Heutger** (viide 4), lk 1.

¹⁷ Tegevuskava, p 3.1.3. Vt ka **Heutger** (viide 4), lk 1.

¹⁸ EL-i direktiiv reklaami kohta 84/450/EMÜ; EL-i direktiiv koduukselepingute kohta 85/577/EMÜ; EL-i direktiiv müügiagentide kohta 86/653/EMÜ; EL-i direktiiv tarbijakrediidi kohta 87/102/EMÜ; pakettreisilepingute direktiiv 90/314/EMÜ; direktiiv ebaausate lepingutingimuste kohta tarbijalepingutes 93/13/EMÜ; ajaosakute direktiiv 94/43/EÜ; direktiiv rahaülekannete kohta (credit transfer directive) 97/5/EÜ; hetkesidevahenditega sõlmitud müügi lepingute direktiiv 97/7/EÜ; tarbijamüügidirektiiv 1999/44/EÜ; EL-i direktiiv hilinevad maksete kohta majandus- või kutsetegevuse raames tehtud tehingutes 2000/35/EÜ; e-kaubanduse direktiiv 2001/31/EÜ; hetkesidevahenditega sõlmitud finantsteenuste direktiiv 2002/65/EÜ.

tidest, eri riikide õigussüsteemidest,¹⁹ Euroopa lepinguõiguse põhimõtetest²⁰ ning ÜRO Viini 1980. aasta rahvusvaheliste müügilepingute konventsioonist.²¹ Peale selle pärinevad mitmed olulised õigusmõisted ja põhimõtted, mida ühtlustatud lepinguõiguses kasutatakse, Euroopa Liidu liikmesriikide õigustest. Ära ei tohi ka unustada, et kirjapandud õiguse kõrval tuleb arvestada selle osaga õigusest, mis ei ole kusagil otse kirjas, nähtavaks tehtud ega empiirilisel kogetav, vaid eksisteerib konkreetsele nähtusele ühiskonnas antava tähenduse kaudu.²² Nii hakkab järjest enam tähtsust omandama keel, milles omavahel suheldakse ja mille kaudu õiguse tegeliku mõistmiseni jõutakse. Kui algselt oli Euroopa lepinguõiguse ühtlustamise eesmärk leida liikmesriikide õiguskordades see ühtne alus – *common core* –, mis oleks vastuvõetav kõikidele riikidele ja millele saaks rajada uue ühtlustatud õiguse, siis tegelikult on ühtlustamise tulemusel loodud uus õigussüsteem, mida ei ole võimalik kohaldada ilma kasutatavate õigusmõistete sisu tundmata. Keele vahendusel saame teavet õiguskorra või -süsteemi kohta ning määratleme normid, millest konkreetne õiguskord moodustub.²³ Seaduste ja õiguse allikate tõlgendamisel hakkavad aga mõju avaldama tõlgendaja enda epistemoloogilised oletused, mis on omakorda ajalooliselt ja kultuuriliselt määratud. Ehk on just seoses õiguskeele ühtlustamise aktuaalseks muutumisega kohane meenutada prantsuse päritolu Kanada õigusteadlase P. Legrandi hoiatusi, et õigus ei ole ainult normide kogum, vaid kultuuriliselt, sotsiaalselt ja ajalooliselt niivõrd mõjutatud ja mõjutatav nähtus, et õiguse ühtlustamine Euroopa tasandil on raske, kui mitte võimatu ülesanne.²⁴

Õiguskeel on süsteemi- ning valdkonnaspetsiifiline nähtus. Seetõttu ei pruugi ühel ja samal terminil olla eri õigusvaldkondades sama tähendus. Näiteks *süüil* on oma spetsiifiline tähendus karistusõiguses, mis ei kattu *süü* mõistega tsiviilõiguses. Oma terminoloogia on kasutusel ka nt meditsiiniõiguses, karistusõiguses. Kuid tõlge peab vastama originaaltekstile nii oma sisult kui ka tähenduselt. Oluline on siinjuures õigusmõistete süsteemi väljatöötamine. Ei ole ju definitsioon midagi niisugust, mis oleks muutumatu ja asjakohane

¹⁹ Eri riikide õiguskordade mõju seisneb eelkõige ühtsete lepinguõiguse printsiipide loomises, nagu O. Lando algatatud Euroopa lepinguõiguse põhimõtted (Principles of European Contract Law), mis on nüüdseks muutunud ainult teadlaste võrdleva uurimistöo tulemusest ametlikuks allikaks EL-i ühtse raamnormistiku (Common Frame of Reference) väljatöötamisel. Vt Euroopa Ühenduste Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja nõukogule (viide 11); K. Riesenhuber. System and Principles of EC Contract Law. – ERCL, Vol. 1, No 3, 2005, 307.

²⁰ Nt Euroopa lepinguõiguse põhimõtted (Principles of European Contract Law, 1998) ja Unidroit rahvusvahelised kaubanduslepingute põhimõtted (Principles of European Commercial Contracts, 2004). Vt. Principles of Commercial Contracts. Rome, Unidroit, 2004. O. Lando, H. Beale (toim). Principles of European Contract Law. Parts I and II. Combined and Revised, The Hague 2000; O. Lando, E. Clive, A. Prüm. R. Zimmermann (toim). Principles of European Contract Law. Part III. The Hague, 2003.

²¹ Eesti keeles: ÜRO Viini 1980. a ostu-müügilepingute rahvusvaheline konventsioon. – RTL, 1993, 21/22, 52.

²² A. Aarnio. Õiguse tõlgendamise teooria. Tallinn 1996, lk 44.

²³ Aarnio (viide 22), lk 129.

²⁴ Vt nt P. Legrand. What „Legal Transplants“. Kogumikus: Adapting Legal Cultures. Ed. by D. Nelken, J. Feest, Hart Publishing, 2001, lk 57–59; P. Legrand. Against a European Civil Code. – The Modern Law Review 60, 1997, lk 425–428; Vt ka I. Kull. Legal integration and reforms – innovations and traditions in the Estonian Law of Obligations. – Rechtstheorie. Berlin 2000, 31. Band, Heft 3/4, lk 371–381.

kasutada igas kontekstis. Seega peaks igale definitsioonile olema lisatud kommentaar selle termini kasutamise kohta eri õigusvaldkondades ja eri tähendustes.

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et Euroopa eraõiguse ühtlustamine saab tõhusalt toimida ainult ühtse õigusterminoloogia ja õigusmõistete ühetähenduslikkuse tagamise toel. Ühtseks keeleks, mida Euroopa Liidu lepinguõiguse ühtlustamisel kasutatakse, on inglise keel. Kirjanduses on seda nimetatud ka pan-inglise keeleks.²⁵ Kuid inglise keele kõrval peab kasutama teisigi Euroopa Liidu keeli võimalikult ühtselt ja ühetaoliselt ning nendes kasutatav terminoloogia peab olema kättesaadav ka nendele juristidele, kellel on liikmesriigi keeles ainult passiivne keeleoskus.²⁶

3. Tõlkeprobleemid

Käesoleval ajal on Euroopa Liidus kasutusel 20 keelt, millest ja millesse tuleb tõlkida. Tõlkijad peavad olema nii head keeletundjad kui ka võrdleva õiguse spetsialistid, sest sõnasõnalised tõlked ei võimalda alati edastada teksti sisu ja mõtet. Teiselt poolt ei saa oodata, et kõik tõlkijad tunneksid liikmesriikide õigust sellisel tasemel, mis võimaldaks neil tõlkida õigusmõisteid nii, et nende sisu oleks lugejale, kes konkreetset õiguskorda ei tunne, ka arusaadav. Mitmekeelne keskkond esitab järjest rangemaid nõudeid tõlkija keelealasele ja juriidilisele ettevalmistusele.

Õiguskeele tõlkimine on kontseptide ja definitsioonide ülekandmine teise keelde. Seega peab kasutatavate terminite valikul kindlaks määrama, mis on nende terminite sisu ja tähendus tõlgitavas tekstis.²⁷ Siin ei ole ka sõnastikud alati piisavalt täpsed ja infomahukad, et võimaldada mõiste tegelikku sisu välja selgitada ja sellele vastavat võõrkeelset või emakeelset vastet leida. Euroopa Komisjoni seadusloome lähtub õigussüsteemidest, mille emakeeles on juba välja kujunenud oma mõisted ja terminid. Kuid sageli ei ole sama termini tähendus eri õiguskordades sama. Näiteks on mõistel *õiguskaitsevahend* Inglise ja Hollandi õiguses erinev maht. Üldiselt mõistetakse õiguskaitsevahendi all õiguslikke vahendeid juhul, kui võlasuhte üks pool oma kohustusi rikub. Mõnel pool nimetatakse õiguskaitsevahenditeks ainult neid õiguslikke vahendeid, mille eesmärk on kompenseerida saamata jäänud täitmine. On aga riike, kus õiguskaitsevahenditeks peetakse ka õigust kinni pidada täitmist ja õigust leping lõpetada.²⁸ Seega ei pruugi kõik juristid isegi sellisest üldtuntud terminist nagu *õiguskaitsevahend* (ingl *remedy*) ühtmoodi aru saada.²⁹ Või näiteks *kohustus*, mida võib tõlkida kas terminiga *obligation* või *duty*. Euroopa lepinguõiguse põhimõtetes kasutatakse terminit *obligation* kohustuse tähenduses, mille rikkumisel võib kahjustatud pool kasutada rikkunud poole suhtes õiguskaitsevahendeid. Terminit *duty* kasutatakse

²⁵ Heutger (viide 4), lk 1.

²⁶ Heutger (viide 4), lk 1.

²⁷ V. Heutger. A more coherent European wide legal language. European Integration online Papers, Vol. 7, 2004, N. 2, lk 3–5. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-002a.htm>

²⁸ Sealhulgas Eesti. Vt VÕS § 101 lg 1.

²⁹ O. Lando. Teaching a European Code of Contracts. In the common law of Europe and the future of legal education. Ed. by B. De Witte, C. Forder. Kluwer, 1992, lk 233.

aga niisuguste kohustuste suhtes, mille rikkumisel ei omanda teine pool õiguskaitsevahendi kasutamise õigust, küll aga võib rikkunud pool kaotada mõne õiguse või võib suurenedagi tema vastutus. Meil on seda liiki kohustusi nimetatud *mittetäielikeks kohustusteks*,³⁰ *võlasuhet* aga tähistatakse terminiga *relationship*. Seega peab tõlkija teadma, missuguses tähenduses terminit *kohustus* kasutatakse, et leida adekvaatne vaste inglise keeles. Näiteks on võlaõigusseaduse § 276 lõikes 1 sätestatud üürileandja kohustus anda asi üürnikule üle kui *duty*. Tegelikult on tegemist aga üürileandja kohustusega *obligation*’i mõttes.

Õigustekstide tõlkimisel tuleb seega arvestada riigisiseseid ja regionaalseid erinevusi, millele lisanduvad õigusvaldkondade erisused õiguskorrasiseselt. Samuti tuleb arvestada tõlke eesmärki, tõlgitava teksti olemust (kas tegemist on kohtuotsuse, artikli või seaduse tekstiga). Tõlketekstis kasutatavad terminid ja mõisted sõltuvad sellestki, millisest keelest tõlgitakse ja millisest õigussüsteemist need pärinevad. Eriti oluline on see tõlkimisel keeltest, mis on õigussüsteemi emakeeleks. Euroopa eraõiguse ja ühtlustatud lepinguõiguse valdkonda kuuluvate tekstide tõlkimisel ei piisa ainult sõnastike ja teatmike kasutamisest. Peale selle tuleb kasutada spetsiaalseid andmebaase, tutvuda töörühmade kokkulepetega terminoloogias ning norme sisaldavate tekstide kommentaaridega.³¹ Kindlasti tuleb arvestada ka potentsiaalse lugeja ettevalmistusega, teadmiste ja kogemustega ning valmisolekuga tutvuda algtekstiga.

4. Mida tähendab eraõiguse ühtlustamine Eesti jaoks?

Keele ja õiguse seosed on märksa keerukamad, kui me seda välise märkide järgi näha oskame. Probleeme, mis tekivad keele ja õiguse seoste arvestamata jätmisest, ei tohiks lihtsustada ega lahendada ainult uute andmebaaside loomise või sõnastike väljaandmisega. Euroopa eraõiguses, eriti lepinguõiguses kasutatav pan-inglise keel ning ühtlustatud õigusterminoloogia ja mõistestik mõjutavad oluliselt ka meie õiguslikku mõtlemist ja keelt. Tõlketekstide hulga oluline kasv lähemas tulevikus sunnib meid tõsiselt tegelema ühtse terminoloogia kujundamisega peale eraõiguse ka nendes õigusvaldkondades, mis on eraõigusega tihedamalt seotud. Peame hakkama emakeeles defineerima ka niisuguseid õigusemõisteid, mis on meie õiguskorrale tundmatud. Seda aga ei saa teha juristid ega keeleteadlased üksi. Ainult konstruktiivne koostöö õigusteadlaste ja lingvistide vahel, uus perspektiivtundlik mõtteviis, partnerlus ja tahtmine osaleda Euroopa eraõiguse ühtlustamises võimaldavad meil kontrollida protsesse, mis toimuvad eraõiguse *acquis*’ kujundamisse, ning säilitada juba väljakujunenud emakeelne õiguskeel, seda ajakohastades ja rikastades. Kindlasti tuleb pöörata senisest enam tähelepanu võõrkeelte omandamisele,³² kuid ka võõrkeelsele õigusõppele. Ainult sel viisil on meil võimalik sügavamalt tunnetada oma õiguse olemust ja põhimõtteid ning arendada emakeelse mõistesüsteemi seesmist loogikat.

IRENE KULL,

TÜ õigusteaduskonna tsiviilõiguse dotsent

³⁰ Vt I. Kull, M. Käerdi, V. Kõve. Võlaõigus I. Tallinn 2004, lk 27.

³¹ Muštšininina (viide 2).

³² Heutger (viide 27), lk 5.

EUROOPA ÕIGUSKEELT TEHAKSE EESTIS

1. Lähtekoht: tavakeel ja õiguskeel

Enne pealkirjas väidetu juurde asumist mõni sõna sellest, mida õiguskeele all ikkagi mõeldakse. Mida kujutab endast eesti õiguskeel, millesse võõrkeelne õigustekst tõlgitakse?

Laias laastus tuleb vahet teha kahel valdkonnal: tavakeelel ja oskuskeelel, käesoleval juhul õiguskeelel kitsamas mõttes. Õigustermini puhul ei tarvitse sõna tavatähendus ja tema õiguslik mõistesisu kokku langeda. Harilikult on üldkeelses, tavaelus kasutataval sõnal palju tähendusvarjundeid, oskussõna aga peab olema võimalikult täpne, üheselt mõistetav ehk ühetähenduslik. Seetõttu omandab termin tavasõna laias tähendusväljast vaid ühe kitsa tähendusvarjundi, harvemal juhul võidakse talle anda ka täiesti uus, spetsiifiline õiguslik sisu.¹ Aga see on üksnes üldine, põhimõtteline eristus.

Õiguskeele mõiste on väga lai, hõlmates õiguse üldpõhimõtteid, eri õigusvaldkondi, konkreetseid seadusi, õigusteaduslikku mõisteaparatuuri jne. Ühe ja sama õigustermini tähendussisu võib erineda ka valdkonniti.

Vaadelgem karistusõiguse süüteoõpetuse näitel probleemi, milline võib olla termini õiguslik kontekst (2). Seejärel peatugem termini erisugusel sisul eri õigusharudes ja esitagem retooriline küsimus, kas vahel ei teki ka kõige parematest kavatsustest hoopis rohkem probleeme kui lahendusi (3). Lõpuks üritagem jõuda järeldusele, et Eesti osa Euroopa Liidu õigusloomes võiks olla märksa suurem (4).

2. Milline võib olla sõna tähendus õiguslikus kontekstis?

Võtame vaatluse alla näiteks karistusõiguse ühe spetsiifilise probleemi, nimelt süüteoosseisu tunnuste erineva laadi. Jutt on sellest, milliste tunnustega kirjeldab seadusandja keelatud ja karistatavat tegu. Nimelt eristatakse karistusõiguses keelatud ja karistatava teo kirjeldamisel deskriptiivseid ja normatiivseid tunnuseid. Deskriptiivseid tunnuseid kirjeldatakse tavakeelsete väljendite abil (nt *elu, tervis, vabadus*). Eeldusel, et need tunnused on deskriptiivset laadi ka tõlgitavas võõrkeeles (nt *Leben, vie, life; Gesundheit, santé, health; Freiheit, liberté, liberty*), võib tõlkimisel kasutada tavakeelt ja tõlge on adekvaatne.

Süüteoosseisu tunnuste, aga ka muude õiguses kasutatavate mõistete liigitamine deskriptiivseteks ja normatiivseteks ei ole alati ühene. Nimelt võib iseenesest deskriptiivne tunnus, nt *elu*, osutada teatud kontekstis hoopis normatiivseks ja siis ei ole tavakeele arusaamadega suurt midagi peale hakata (nt *elu ja inimelu* või *inimene ja inimelu kandja*).

¹ J. Sootak. Õiguskeele kolm valdkonda. – Õiguskeel 2004, nr 2, lk 3.

Näiteks Prantsuse õiguses on sõna *intention*, mis on tõlgitav *tahtlusena* (Code pénal, art 121-3), kuid ka sõna *motive* võib teatud kontekstis tähendada *tahtluse* või *tahtliku teo* üldmõistet. Peale selle tõlgitakse seda ka sõnaga *motiiv*. Eesti keeles nii ei saa: *tahtlus* ja *motiiv* ei ole sünonüümid ega vaadeldavad ka üldise ja üksiku vahekorras.

Saksakeelne sõna *Gewalt* tähendab *vägivalda*, karistusõiguslikus tähenduses aga *vägivaldani isiku kui ka asja suhtes*² Saksa õigusteksti väljendit *Gewalt gegen die Person* on võimalik eesti keelde tõlkida kui *isikuvastast vägivalda*, ent täiend *isikuvastane* on tarbetu, sest vägivald meie õiguskontekstis saabki olla üksnes isikuvastane. Eesti keele seisukohast tekib aga täielik mõttetus, kui saksa õiguskeeles täiesti korrektne termin *Gewalt gegen die Sache* tõlkida eesti keelde kui *asjavastane vägivald*.

Normatiivne tunnus on niisugune tunnus, mis on mõistetav üksnes õiguslikus kontekstis (*dokument*, *ametiisik*) või mis on sedavõrd hinnanguline, et vajab õiguslikku sisustamist (*julm viis*, *oluline kahju*). On ehk veidi paradoksaalne, aga mõne normatiivse tunnuse tõlkimine võib osutuda lihtsamaks kui deskriptiivse tunnuse tõlkimine. Seda siis, kui teemist on võõrsõnaga, millel on mõlemas keeles enam-vähem sama tähendus (nt *dokument* või *kausaalsus*). Sel puhul ei teki tähenduslikku erinevust, mis võiks põhjustada seaduse väärti mõistmist.

3. Terminu erisugune sisu eri õigusharudes

Tunnustades küll, et üldkeelsel sõnal võib olla õigusterminina spetsiifiline sisu, ei tohi unustada, et ühel ja samal terminil võib olla eri õigusharudes erisugune sisu. Tõlkija teadmised Eesti õigusest, sealhulgas süsteemsed teadmised nii kehtivast õigusest kui ka õigusteadusest on siin hädavajalikud. Süsteemitu hulpimine üksikute õigusterminite vahel toob kasu asemel pigem kahju ja külvab segadust.

Õeldu kinnituseks mõni näide selle kohta, kuidas on käsitletud karistusõiguse termineid. Terminibaasis Esterm. Mõiste *kuritegu* kohta antakse seal viide kehtetule kriminaalmenetluse koodeksile kui allikale, kuriteo definitsioon pärineb samuti kehtetust kriminaalkoodeksist. Mõiste *süütegu* tuleneb hoopis avaliku teenistuse seaduse eelnõust, definitsioon puudub, märkuses viidatakse karistusseadustiku eelnõule. Termin *tahtlus* on selle terminibaasi arvates üksnes võlaõigusseaduse termin, sest sellele viitab nii allikas, definitsioon kui ka kontekst. *Süü* pärineb kehtetust kriminaalmenetluse koodeksist, definitsioon „Õigusleksikonist“, kust viidatakse karistusseadustiku eelnõule, kontekstina antakse kehtetu kriminaalmenetluse koodeks. *Tegevusetuse* allikas on kehtetu energiaseadus, definitsioon puudub, kontekstina tuuakse kehtetu kriminaalkoodeks ja katkend mingist tekstist (vist pärit Balti Uuringute Instituudist).

² W. Küper. Strafrecht. Besonderer Teil. Definitionen mit Erläuterungen. Heidelberg 1996, lk 113; J. Wessels, M. Hettinger. Strafrecht. Besonderer Teil. Bd 1. Heidelberg 2000, vnr 394 (lk 98).

Kõik nimetatud terminid on olemas ka karistusseadustikus, kus neil on oma, haruspetsiifiline tähendus. See võib olla ja ongi oluliselt erinev mõnes teises õigusharus kasutatava termini tähendusest (nt *süü* on karistusõiguses hoopis midagi muud kui tsiviilõiguses).

4. Euroopa õigustekst kui võõrkeelne originaaltekst versus eesti õigustekst

Kas on nii, et Euroopa Liidu õiguse valdavalt ingliskeelne tekst ongi Euroopa Liidu õigus, mis tuleb tõlkida eesti keelde?

Sel juhul tehakse Euroopa Liidu õigust, seega ka euroopa õiguskeelt Brüsselis, kust pärineb ka Euroopa Liidu õigusloome. Kohtulahendid tulevad Luxembourgist, Euroopa Kohust. Kui pidada silmas ka Euroopa Nõukogu ja tema Inimõiguste Kohut, siis tehakse laiemas mõttes euroopa õiguskeelt ka Strasbourgis. Sellisel juhul on Euroopa Liidu õigus mõneti ka prantsuskeelne, meie tõlkepotentsiaali arvestades aga tegelikult siiski üksnes ingliskeelne.

Selline lähenemine vaesestab aga minu arvates eelkõige eesti õiguskeelt, sest inglise keel on õiguskeelena paljuski küündimatu, ta ei suuda luua täpset mõistesüsteemi. Vähemalt positiivõiguslikes distsipliinides (näiteks karistusõigus- või eraõigusteadus) napib inglise keeles mõistelist täpsust. Näiteks puudub seal selline elementaarne mõiste nagu *kuriteo-koosseis*. Vaesub aga ka euroopa õiguskeel kui keel, milles Euroopa õigus elab, sest sama skeemi järgi tõlkides jõuab ingliskeelne, õiguslikult lihtsustatud tekst paljudesse teistesse keeltesse, vaesestades neidki. Nii jääb Euroopa õiguski ingliskeelseks. See õigus püütakse eesti õiguskeelt tundmata ära tõlkida nii, et ta ei saa meie õigussüsteemis üldse jalgu maha, jäädes kuhugi maa ja taeva vahele. Teisisõnu, ehtsa euroopa õiguskeele kõrvale tekib pidžin-õiguskeel, mis edasi toimivana kreoolistab nii õiguse enda kui ka kohtupraktika.

Probleem ei ole lihtsalt inglise keele mõistelises ebatäpsuses. Iseenesest võib jääda tõlge konkreetsele õigussüsteemi kohale jõudmata ka siis, kui algvariandiks võetakse mõni teine, näiteks mõne Mandri-Euroopa riigi õiguskeel, kas või hoopis täpsema mõistekasutusega prantsuse keel. Ka siis tehakse Euroopa õigust Brüsselis, heal juhul kahes keeles, ning see tuleb ikkagi kõigepealt tõlkida ja hakata siis pead murdma, kuidas seda õiguslikult kohaldada.

Mida teha, et Euroopa õigus sünniks ka eestikeelsena? Ei tasu olla naiivne ega arvata, et eelnõude valmimise tehnoloogia mõttes võiks senises keelehierarhias suurt midagi muutuda.³ Küll on aga võimalik saavutada olukord, kus inglise- ja prantsuskeelne tekst – tehnilises mõttes jäävad need eelnõude algkeelteks – oleks täpselt ja kõrgel tasemel tõlgitav ka eesti keelde. See tähendaks eelkõige seda, et eelnõu esmane terminoloogia ei sõida rahvuslikust mõiste- ja terminikasutusest teerulliga üle. Ideaalis tuleks püüelda selle poole, et

³ K. Vilms. Selge eestikeelne õigusakt Euroopa Liidu õiguse kontekstis. – Õiguskeel 2005, nr 1, lk 5–6.

Euroopa õigus juba sünniks sisutäpse terminoloogiaga. Siis ei tekiks terminite keelelise ja õigusliku tõlkimise vahelist konflikti. Praktiliselt on see võimalik vaid juhul, kui inglise ja prantsuse keele kõrval kasutada ka saksakeelset teksti.

Ma ei taha muidugi öelda, et saksa keele oskus ja saksakeelse eelnõuteksti kasutamine on imevits, mis lahendab kõik probleemid. See on lihtsalt üks võimalus tagada täpne terminikasutus. Et selles veenduda, piisab, kui vaadata mõnda õiguslase rahvusvahelise konventsiooni inglise-, saksa- ja eestikeelset teksti. Meie inglise keelest tõlkija on selle pannud enamasti ümber mingisse poolõiguskeelde, mistõttu oluline osa Eestis kehtivast rahvusvahelisest (ehk konventsioonides sisalduvast) karistusõigusest on pidžin-õigus. Saksa õigustõlkija on aga teksti pannud nii oma emakeelde kui ka saksa õiguskeelde ning selle rakendamise ei valmista sealsele juristile mingit probleemi.

Miks aga just Saksa õigus? Eesti praeguse õigussüsteemi aluseks on võetud Saksa õigus. Seda pole tehtud juhuslikult: Saksa õigus on kõige paremini läbitöötatud õigus maailmas. Küsimus ei ole mitte kõigi seal kasutatavate sisuliste lahenduste mehaanilises ülekandmises meie seadustesse, ehkki ka sisulised lahendused on seal põhjalikult läbi kaalutud ning pika teadusliku diskussiooni ja kohtupraktika tulemusena välja kujundatud. Eelkõige tuleb eeskujuga võtta Saksa juristi oskusest seadusega süsteemselt töötada ning seadust täpsete dogmaatiliste skeemide järgi rakendada. Selliste skeemide kasutamine muudab seaduse rakendamise algebraks, kus reeglid on ette antud ning tuletuskäiku ja vastust võib alati kontrollida, seda kinnitades või ümber lükates.

Inglise umbkeelsuse ületamise üks vahend on mitmekülgsem võrkeelteoskus. Niiviisi saab Euroopa Liidu õigusloomet mõjutada juba selle tekke ajal, ka ise Euroopa õigust luues. Võrkeelteoskus, pigem küll selle puudulikkus, on muutumas tõsiseks probleemiks. Tundugu see pealegi paradoksaalsena, kuid see on probleem ka eesti keele kui teaduskeele säilimise seisukohalt.

Võrkeelteoskus on üks kindlaim vahendeid ühe keele pealesurumise vastu, muidugi vaid siis, kui hoitakse ka emakeelt. 19. sajandi lõpul praalis Eestimaa kuberner Sergei Šahhovskoi, et kaugel ei ole aeg, kui eesti emad hakkavad oma lapsi venekeelse hällilauluga magama uinutama. See ennustus ei täitunud, nagu ei täitunud ka hilisemate nõukogudeaegsete venestajate püüdlused. Küllap ei täitunud sellepärast, et need olid võrvõimu püüdlused ja rahvas seisis neile vastu.

Praegune prognoos eesti teaduskeele kohta – ja see käib ka õiguskeele kohta – on süngem, sest keegi võõras ei sunni meile midagi peale. Nagu ütles kõster “Kevades”, et jumal nuhtleb “meid meie kurjuse eest ühe meie eneste sarnase läbi, et näidata, et häda ja viletsuse juur just meie eneste keskel pesitseb”.⁴ Mõistagi on jutt teaduse rahvusvahelikustamisest,

⁴ O. Luts. Kevade. Pildikesi koolipõlvest. Tallinn 1959, lk 308.

teiste sõnadega doktoriõppe võimalikust üleminekust inglise keelele. Selle ülemineku intensiivne kavandamine on meie kollektiivses mälus midagi põhjalikult paigast ära nihutanud ja andnud alust nimetada kogu aktsiooni venestamiseks. Nii on selle kohta otsesõnu ütelnud Toomas Liiv.⁵ Talle oponeerida üritanud Jaak Kangilaski püüdis küll väita, et midagi sarnast toimub ka Tallinna ülikoolis, kuid ei vaielnud sisuliselt vastu Toomas Liiva väitele, et eesti teaduskeel on tõepoolest ohus.⁶ Inglise keelele ülemineku võrrelnud ka Rein Veidemann.⁷

Minu arvates ei ähvarda oht mitte ainult eesti teaduskeelt, vaid ka teadust ennast. Väide, et “kirjandus on niikuinii ingliskeelne”, võib vähemalt sotsiaalteadustes tähendada, et “ma ei ole võimeline lugema muud kirjandust peale ingliskeelse”. Õigusakti tõlkimine ainuüksi inglise keelest põhjendusega, et Euroopa Liidu õigus on niikuinii ingliskeelne, vaesestab meie õiguskeelt ja õigust ennast. Samal moel vaesestab õigusteadlase inglise umbkeelsus ka meie õigusteadust.

Mida siis ikkagi teha, et Euroopa õigus sünniks ka eestikeelsena? Selleks ei ole vaja midagi enam kui loobuda tagasihoidlikust tõlkijarollist ja asuda õiguslooja rolli. Selleks ei ole vaja midagi rohkemat kui süsteemseid teadmisi õigusest ja võrreldavusest. Kui me oleme juba hakkama saanud uue moodsa õigussüsteemi rajamisega oma riigis, siis ei tohiks meile üle jõu käia ka kaasaraäkimine Euroopa Liidu õiguse loomisel.

JAAN SOOTAK,

Tartu Ülikooli karistusõiguse professor

⁵ T. Liiv. Venestamise hoos. – Sirp 30.09.2005.

⁶ J. Kangilaski. Mitte tõrjuda võõrast, vaid arendada ennast. – Sirp 28.10.2005.

⁷ R. Veidemann. Meeleheide ja lootus. – Postimees 31.10.2005.

INTEGRATSIOONIST VÄHEMUSRAHVUSTE KEELEÕIGUSTE KONTEKSTIS

Euroopa Nõukogu eesmärk on tagada demokraatia, inimõigused, õiglus, vabadus ja võrdsus kõikidele eurooplastele ning võidelda rassismi ja diskrimineerimise vastu. Selleks on Euroopa Nõukogu muu hulgas vastu võtnud kaks olulist dokumenti: vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni ning Euroopa piirkondlike ja vähemuskeelte harta. Ühega neist, nimelt raamkonventsiooniga, on Eesti ühinenud, teisega mitte. Artiklis vaadeldakse raamkonventsioonis käsitletavaid vähemusrahvuste keeleõigusi ning antakse ülevaade ettepanekutest ja soovistest, mida Euroopa Nõukogu vähemusrahvuste kaitse nõuandekomitee on Eestile raamkonventsiooni rakendamise järelevalve käigus teinud. Samuti arutletakse riigi vähemus- ja integratsioonipoliitika tõhususe üle raamkonventsiooni rakendamisega seotud probleemide taustal.

Pilk ajalukku

Vähemusrahvuste keeleõigused ei ole 21. sajandi leiutis ega ole tekkinud 20. sajandi teisel poolel tühjale kohale.

Kõige vanemad teated selle kohta, et keskvõim on andnud väikerahvastele teavet nende emakeeles, on pärit umbes aastast 550 e.m.a, kui pärslased olid vallutanud Uus-Babüloonia ja edasiste vallutuste käigus tekkis Etioopiast ja Egiptusest Indiani ulatuv suurriik. On teada, et kuninga käsud tõlgiti kõikide riigi territooriumil elavate rahvaste keeltesse, mida võis olla märksa rohkem, kui on praegu laienenud Euroopa Liidu ametlikke keeli.¹ Muidugi ei kirjutatud anastatud rahvastele nende keeles sellepärast, et kuningas neid väga armastas või nende keelt ja kultuuri kaitsta ja säilitada püüdis. Keskvõim mõistis, et kui seadused, käsud ja keelud on rahvale neile arusaadavas keeles edasi antud, on seaduskuulekus ning maksude laekumine paremini tagatud. See aga oli antiikaja praktilise meelega valitsejale märksa olulisem kui kulukas integratsioon või assimilatsioon.

Täpselt samal põhjusel anti Jeesuse ristilöömisest teada kolmes kohalikus keeles.² Võib oletada, et prokuraator Pontius Pilatus ei muretsenud sugugi kohalike juutide ja kreeklaste

---

¹ Siis kutsuti otsekohe kuninga kirjutajad – see oli kolmandas kuus, siivanikuus, selle kahekümne kolmandal päeval – ja kirjutati kõik, mida Mordokai käskis, juutidele ja asehaldureile, maavalitsejale ja maade vürstidele Indiast Etioopiani, saja kahekümne seitsmel maal, igale maale tema kirjaviisis ja igale rahvale tema keeles; ka juutidele nende kirjaviisis ja keeles. Est 8:9.

² Aga Pilatus kirjutas ka sildi ja pani selle risti külge. Sellele oli kirjutatud: “Jeesus Naatsaretlane, juutide kuningas.” Seda silti luges palju juute, sest paik, kus Jeesus risti löödi, oli linna lähedal, ning silt oli kirjutatud heebrea, ladina ja kreeka keeles. Jh 19:19.

keeleõiguste pärast. Pigem oli tal tarvis võimalikult laiale rahvale selgeks teha, mis juhtub sellega, kes ennast kuningaks julgeb nimetada.

Kõrvalepõikena olgu märgitud, et mõned poliitikateadlased ei pea ka Euroopa Liidu keelepoliitikat mitte niivõrd demokraatia ja võrdse kohtlemise, kuivõrd Brüsseli keskivõimu enesekehtestamise vahendiks. Seadused ja määrused peavad võimalikult kiiresti teatavaks saama üle kogu Euroopa Liidu, sest ainult siis saab nõuda nende täitmist.³ Kui määrus suhkru üleliigse laovaru elimineerimise kohta⁴ oleks välja antud vaid inglise keeles, võiksime vabandada, et me ei tea sellest midagi. Kuid 1. mail 2004 jõustunud üleliigse laovaru tasu seadus ütleb euromäärusele viidates selges eesti keeles, mis asi on suhkur⁵ ning mis on üleliigse laovaru. Nii ei saa keegi öelda, et me ei teadnud või ei saanud aru.

Eurointegratsiooni on nimetatud integratsiooniks seaduste kaudu. Selleks kujundatakse ühtne õigusruum eesmärgiga reguleerida peaaegalt kaubandus- ja majandussuhteid. Ühtse keele- ja kultuuriruumi loomine ning integratsioon neis valdkondades ei ole Euroopa Liidu eesmärk, nii nagu see polnud eesmärk ka Pärsia-Meedia kuningriigis 2500 aasta eest. Keelesuhete korraldamine on seega teeninud selliseid “kõrgemaid eesmärke” nagu kaubandus, majandus ning – *last but not least* – õiguskuulekus.

Fernand de Varennes viitab oma ÜRO vähemuste õiguste allkomiteele ette valmistatud keeleõigusi käsitlevas töös,⁶ et 1516. aastal Prantsusmaa ja Helveetsia (praeguse Šveitsi) vahel sõlmitud igavese liidu lepingus (Treaty of Perpetual Union) antakse mõnesuguseid eeliseid “šveitslastele, kes ei räägi muud keelt peale saksa keele”. Keeleõigust käsitletakse ka Viini kongressi lõppaktis 1815. aastal. Selles dokumendis nähakse ette poola vähemuse kaitse ning õigus kasutada mõnes piirkonnas ametlikus asjaajamises poola keelt. Kui aga Kreeka islamiusuline vähemus oli 19. sajandiks muutunud türgikeelseks, anti 1881. aastal sellesse vähemusesse kuuluvatele isikutele õigus praktiseerida islami usku, omada islami kohtuid ning teisi ametiasutusi, millega kaasnes õigus kasutada türgi keelt.

Vähemuste tunnustamine ja kaitse muutus eriti aktuaalseks pärast Esimest maailmasõda. Rahvasteliidu algatusel sõlmiti rahvusvahelisi lepinguid, milles muu hulgas käsitleti vähemuste õigusi ja kaitset, näiteks õigust kasutada oma keelt eraelus, äris, usutalitustel, ajakirjanduses, trükis, õigust saada vähemuskeelset algharidust jne. Lepingutest tulenes kaks olulist põhimõtet: esiteks, vähemustel on enamusega võrdsed õigused, teiseks kindlusta-

³ Vt I. Tomusk. Vähemuskeelte õiguste tõlgendusi. – *Õiguskeel* 2004, nr 1, lk 25.

⁴ Komisjoni määrus (EÜ) nr 60/2004, 14. jaanuar 2004, millega sätestatakse suhkrusektori üleminekumeetmed Tšehhi Vabariigi, Eesti, Küprose, Läti, Leedu, Ungari, Malta, Poola, Sloveenia ja Slovakkia ühinemise tõttu.

⁵ Suhkur käesoleva seaduse tähenduses on Euroopa Komisjoni määruse 60/2004/EÜ artiklis 4 sätestatud põllumajandustoodete. (Üleliigse laovaru tasu seaduse § 3. – RT I 2004, 30, 203.)

⁶ To speak or not to speak. The Rights of Persons Belonging to Linguistic Minorities. Working Paper prepared for the UN Sub-Committee on the rights of minorities. Murdoch University. Australia.

takse vähemuste identiteedi olemuslike elementide, sealhulgas keele kaitse. Kuid juba siis rõhutati, et vähemuskeelte kaitse, vähemuskeelse õppe tagamine ja õigus kasutada vähemuskeelt kõigis eraelu ja võimalikult paljudes avaliku elu valdkondades ei vabasta vähemuste esindajaid kohustusest õppida ja kasutada asukohariigi ametlikku keelt.

Vähemusrahvuste keeleõigused raamkonventsioonis ja nende rakendamise järelevalve Eestis

Üleilmastumine ja rahvastiku suur mobiilsus on toonud vähemusrahvuste õiguste käsitusse uusi probleeme, mille lahendamisel on oluline osa ÜRO-l ning Euroopa Nõukogul.

Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon kui rahvusvahelise õiguse instrument on Eesti Vabariigi põhiseaduse § 3 kohaselt Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa. Kuid erinevalt Euroopa Liidu õigusaktidest, mis on Eesti õiguse suhtes enamasti ülimuslikud ja otsekohaldatavad, rakendatakse raamkonventsiooni sätteid selle artikli 2 kohaselt “heas usus, vastastikuse mõistmise ja sallivuse vaimus ning kooskõlas riikidevahelise heanaaberlikkuse, sõbralike suhete ja koostöö põhimõtetega”.

Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon jõustus Eesti suhtes 1998. aasta 1. veebruaril. Selle aja jooksul on Euroopa Nõukogu nõuandekomitee andnud raamkonventsiooni täitmise kohta Eestis kaks arvamust, milles kirjeldatakse raamkonventsiooni põhimõtete rakendamist ja jagatakse soovitusi edaspidiseks. Arvamused koos Eesti aruannete ja Vabariigi Valitsuse kommentaaridega on avalikustatud Välisministeeriumi veebilehel.⁷

Vähemusrahvusse kuuluvate isikute kõige olulisem õigus on artikli 3 lõikes 1 sätestatud õigus vabalt valida, kas isik soovib, et teda koheldakse vähemusrahvusse kuuluvana. Ka Eesti põhiseaduse § 49 kohaselt on igaühel õigus säilitada oma rahvuskuuluvus.

Nõuandekomitee väidab, et küsimustik, mille põhjal tehti Eestis 2000. aasta rahvaloendus, sisaldas kohustuslikku küsimust etnilise päritolu kohta ning soovitab Eestil pöörata teabe kogumisel ja töötlemisel suuremat tähelepanu isiku õigusele mitte olla koheldud vähemusrahvusse kuuluva isikuna. See on mõneti ootamatu soovitus, sest vähemusrahvuste küsimuste lahendamisel on riigil vaja andmeid selle kohta, kui paljud Eestis elavad inimesed kasutavad raamkonventsioonist tulenevat õigust määratlada end vähemusrahvusse kuuluvana.

Igavene küsimus – kas rahvusvähemus või vähemusrahvus?

Tunnustades Eesti valitsuse jõupingutusi raamkonventsiooni rakendamisel, avaldab nõuandekomitee oma esimeses raportis muret vähemusrahvuse mõiste raamkonventsiooni ratifitseerimiskirjas esitatud määratluse pärast. See on järgmine: “Vähemusrahvusena käsit-

---

⁷ http://www.vm.ee/est/kat_475/4501.html.

letakse neid Eesti kodanikke, kes elavad Eesti territooriumil; omavad Eestiga kauaaegseid, kindlaid ja kestvaid sidemeid; erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest; on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile.” Nõuandekomitee leiab, et arvestades vähemuste üldist olukorda Eestis, on see määratlus olemuselt kitsendav, kuna suur hulk vähemusrahvusesse kuuluvaid inimesi on saanud Eestisse enne riigi taasiseseisvumist aastal 1991 ega oma Eesti kodakondsust, mis seetõttu välistab nende kohtlemise vähemusrahvusena. Eestil soovitatakse muuta ratifitseerimiskirjas esitatud määratlust ning kaaluda raamkonventsiooni rakendamist ka ülejäänud vähemusse kuuluvate isikute, **eriti mittekodanike** suhtes.

Et hilismigrantide ja ajalooliste vähemuste vahel tehakse selget vahet kõigis Euroopa Liidu riikides, siis on see üsna tavatu soovitus ja viitab topeltstandarditele. Raamkonventsiooni ratifitseerimiskirjades esitatud deklaratsioonidega tutvumisel võib täheldada mitmesuguseid lähenemisi: mitu riiki on deklaratsioonis nimetanud, milliseid oma territooriumil elavaid rahvusi vähemusrahvusena vaadeldakse. Mõnes deklaratsioonis võib kohata riigi territoriaalse terviklikkuse kinnitust ja põlisustunnuse rõhutamist, kuid ei õnnestunud leida ühtegi deklaratsiooni, milles kodakondsust ei seataks vähemusrahvusse kuulumise esmaseks tingimuseks. Komitee juhib tähelepanu Eesti vähemuste üldisele olukorrale, kuid seejuures jääb arusaamatuks, kuidas vähemusrahvuse mõiste laiendav käsitlus lahendaks Eesti elanike kodakondsuse probleemi, sest nõuandekomiteele on suurt muret valmistanud ka siin elavate mittekodanike suur hulk.

Tundub, et etteheidete põhjus võib peituda ka meie endi ebatäpse sõnakasutuses ja mõistete erisuguses tõlgendamises. Rääkides Eesti paljurahvuselisusest (viimase rahvaloenduse andmeil elab Eestis inimesi 144 rahvusest), minnakse sujuvalt üle vähemusrahvuse kultuuriautonomia seadusele ja vähemusrahvuste õiguste kinnitamisele. Toon selle mõisteliise segaduse näiteks tsitaadi Vabariigi Valitsuse raportist „Integreeruv Eesti 1997–2000“: “Vaatomata sellele, et tänane demograafiline situatsioon erineb olulisel määral sõjaeelsest ning enamuse **rahvusvähemustest** moodustavad **immigrandid**, kes on Eestisse asunud pärast Teist maailmasõda ning kellest suur osa on kodakondsuseta isikud või kuuluvad kolmandate riikide kodakondsusesse, saavad kultuurilise iseolemise vilju nautida kõik **rahvusrühma** kuuluvad isikud, piiratud on üksnes nende võime omavalitsust asutada ja juhtida.“ Nii luulelise väljenduse juures kipub tagaplaanile jääma asjaolu, et tegelikult on valdav enamik sellest kirevast rahvastikukooslusest juba enne Eestisse saabumist oma emakeeleoskuse minetanud, osates hästi vene keelt ja paljudel juhtudel ainult vene keelt.

Selles raportis ei peeta vajalikuks rahvusrühmi nende staatuse järgi eristada, kuigi ebajärjekindlale mõistekasutusele viidatakse: ”Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse alusel on Eestis ajalooliselt käibesse läinud põlisvähemuste defineerimisel mõiste *vähemusrahvus*. Siiski on põlisvähemuste puhul korrektne kasutada mõistet *rahvusvähemus*, kuna rahvusvahelises õiguses ei tunta mõistet *vähemusrahvus*.“ Kahjuks ei paku ka Euroopa Nõukogu asjatundjad lahendust, kuidas pärast Teist maailmasõda Eestisse asunud ini-

mesi nimetada. Eestile antud soovitustest võib välja lugeda, et oleks parem, kui me ei teeks vahet ajalooliste vähemuste ja hiljem saabunud rahvusrühmade vahel.

Järgmises integratsiooniteemalises dokumendis, riiklikus programmis “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007” viidatakse vajadusele teha vahet põlisvähemuste ja 20. sajandi teisel poolel Eestisse sisseännanute vahel: “... riikliku programmi rakendamise ja üldise ma terminoloogilise selguse huvides on oluline täpsustada rahvusvähemuse ja etnilise vähemuse mõisteid Eesti ajaloo kontekstis. [...] tuleb eristada põliselt Eesti eri regioonides elanud suuremaid **rahvuskogukondi** (1934. aastal 92 600 venelast, 16 300 sakslast, 7600 rootslast, 5400 lätlast ja 4400 juuti) kui **rahvusvähemusi** ning pärast Teist maailmasõda migratsiooni tulemusena Eestisse elama asunud rahvuste esindajaid kui **etnilisi vähemusi**.” Siiski tundub, et kahe rühma vahelist erinevust peetakse ebaoluliseks, sest edaspidi kasutatakse tekstis lühiduse mõttes nii põlisvähemuste kui ka pärast Teist maailmasõda sisseännanud etniliste vähemuste kohta mõistet *etniline vähemus*. Kas ei ole me ise Eesti rahvastiku arengu eripära piisavalt selgitanud või ei ole tahetud meie selgitustest aru saada, igal juhul Euroopa Nõukogu nõuandekomitee käest oleme selle eest pigem kiita saanud, et raamkonventsiooni deklaratsioonis sisalduvat kitsendavat määratlust esineb riigi õigusaktides vähe ning *de facto* läheneb valitsus vähemusrahvuste kaitsele märksa ulatuslikumalt.

Kommenteerides nõuandekomitee soovitusi, väljendab Eesti valitsus seisukohta, et raamkonventsiooni ratifitseerimisel antud vähemusrahvuse määratlus on endiselt asjakohane ja valitsus ei kavatse seda muuta ning et konventsiooni kohaselt võetud rahvusvahelised kohustused kehtivad üksnes deklaratsioonis määratletud vähemusrahvuste osas. Järgmistest kommentaaridest jääb aga segaseks, kuidas või kas üldse eri rahvusrühmade kohtlemisel seda vahet tehakse.

Rahvastikuteadlased on ajalooliste vähemuste ja migrantide segiajamise rangelt hukka mõistnud. Kalev Katus on öelnud: “Mitmetähenduslikkus on iseenesest eksitav ja teadustöös lubamatu, hoopis halb aga poliitikas ja seadus tekstides.”⁸ Rahvastikuteadlased väidavad, et põlisrahvastiku ja välispäritolu rahvastiku ehk migrantide sotsiaaldemograafilises arengus on olulisi erinevusi. Olles põhjalikult uurinud Eesti ajalooliste vähemuste ning migrantide demograafilist käitumist, toob K. Katuse uurimiserühm välja peipsivene laste ja Teise maailmasõja järel kujunenud sisseännelise vene kogukonna vahelise süsteemse ja järjepideva erisuse peaaegu kõigi sotsiaalprotsesside puhul (sündimusareng, taastekäitumine, vanuseline koosseis, hariduse, tööjõu ja muud elujärje näitajad).⁹ Neid erisusi tuleks arvestada ka integratsiooniprogrammide koostamisel. Et aga juba põhimõis-

⁸ Eesti rahvaste raamat. Tallinn 1999, lk 400.

⁹ Vt uurimusi: The demographic characteristics of national minorities in certain European states. Vol 2. Council of Europe Publishing 2000; The demographic characteristics of immigrant populations. Council of Europe Publishing 2002.

tetes valitseb segadus, siis on sellega seletatav ka lõimumise aeglane kulg ja vähene edu, mistõttu juba eespool nimetatud rahvastikuteadlane on neile programmidele ette heitnud ülbet pinnapealsust. Seega võib väita, et nõuandekomitee soovitus mitte teha vahet vähemusrahvusesse kuuluvate inimeste ja hilismigrantide vahel ei vasta ei põhirahvastiku, vähemusrahvuste ega ka hilismigrantide huvidele.

Raamkonventsiooni nõuandekomitee teises arvamuses Eesti kohta korratakse soovitus täpsustada vähemusrahvuse määratlust. Eesti valitsuse aruandes on aga tehtud oluline mõõndus. Viidates raskustele vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse rakendamisel, tunnistab valitsus, et praegu on raamkonventsiooni ratifitseerimisel tehtud deklaratsioonil pigem poliitilis-ajalooline tähendus, ning valitsus on seisukohal, et konventsiooni sätete kohaldamisel ei tehta omavolilist ega õigustamatut vahet kodanike ja mittekodanike vahel. See väljendub ka sõnakasutuses: Vabariigi Valitsuse aruande tekstis kasutatakse läbivalt mõistet *rahvusvähemus* ning rõhutatakse, et järjekindla integratsioonipoliitikaga on rahvusvähemustele sõltumata kodakondsusest tagatud nende keele ja kultuurilise eripära säilitamise võimalused, eeskätt emakeelse hariduse ja seltsielu korraldamisel. Seda kõlavat väidet lugedes tekib kiuslik küsimus, kas kõikide rahvusvähemuste keeleliste, kultuuriliste ja hariduslike vajaduste rahuldamine on meile ikka jõukohane, kui paljud keeleteadlased on kurnud eesti keele ja kultuuri alarahastamise üle, mis nende sõnul seab ohtu põhiseadusliku eesmärgi tagada eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade.

Õigus sõnavabadusele

Raamkonventsioon annab sõnavabadusele tavapärasest laiemat mõõtet. Artikkel 9 räägib vähemusrahvusesse kuuluva isiku õigusest oma arvamusele, kuid lisab sellele õiguse saada infot ja edastada ideid vähemuse keeles. Raamkonventsiooniga ühinemisel on Eesti võtnud kohustuse mitte takistada vähemusrahvusesse kuuluvatel inimestel loomast ja kasutamast omakeelseid massiteabevahendeid Eesti seadustega kehtestatud korras. Meie põhiseaduse § 45 tagab igaühe õiguse vabalt levitada ideid, arvamusi, veendumusi ja muud informatsiooni sõnas, trükis, pildis või muul viisil. Vähemusrahvuse kultuuriautonomia seaduse § 4 kohaselt on vähemusrahvusesse kuuluval isikul õigus kasutada oma emakeelt asjaajamises keelseadusega kehtestatud piires ning levitada ja vahetada teavet oma emakeeles.

Seda regulatsiooni on nõuandekomitee siiski ebapiisavaks pidanud, märkides selle artikli täitmise kommentaaris, et meil puuduvad õigusaktid, mis reguleeriksid vähemusrahvusesse kuuluvate isikute jaoks või nende kohta saadete edastamist avalik-õigusliku ringhäälingu kaudu ning vähemusrahvuse keeles. Heakskiitvalt märgitakse, et avalik-õiguslikus televisioonis on venekeelsetele saadetele eraldatud ligikaudu üks tund päevas, ühtlasi tehakse etteheiteid selle kohta, et teiste vähemusrahvuste keeltes regulaarsed saated puuduvad. Nõuandekomitee arvates ei ole nii õige, pidades silmas vähemusrahvuste hulka ja vajadusi. Välismaiste saadete kättesaadavus ei tee olematuks vajadust Eestis toodetud saadete järele.

Keeleseaduse § 25 lõikes 1 sätestatud võõrkeelse saate eestikeelse tõlkega varustamise nõue on nõuandekomitee arvates ülemäära koormav, sest see nurjab raamkonventsiooni artikli 9 rakendamise, tekitades vähemusrahvusest isikutele oma meediakanali loomisel asjatuid takistusi. Eestile tehakse ettepanek jätta keeleseaduse §-st 25 võõrkeelsete saadete eestikeelse tõlkega varustamise nõue välja. Võib-olla tõesti rikastaks selle ettepaneku arvestamine meie meediat venekeelsete telejaamadega, samal ajal riivaks see oluliselt igaühe (muu hulgas nende, kes oskavad vaid eesti keelt) õigust üldiseks kasutamiseks levitavale teabele (põhiseaduse § 44).

Õigus kasutada oma keelt

Raamkonventsiooni artikli 10 kohaselt on vähemusrahvusse kuuluval isikul õigus vabalt ja segamatult kasutada oma vähemuse keelt era- ja avalikus elus nii suuliselt kui ka kirjalikult. Eesti seadustega on tagatud, et riik ei sekku eraelu keelekasutusse. Eesti keele kasutamine on kohustuslik neil juhtudel, kui tegemist on avalike huvidega keeleseaduse § 2¹ mõttes (ühiskonna turvalisus, avalik kord, avalik haldus, tervise- ja tarbijakaitse ning tööohutus). Ühiskonnaelus tagavad vähemuskeelse suhtlemise võimaluse põhiseaduse §-d 51 ja 52. Paragrahvi 51 kohaselt on nendes paikkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrahvusest, igaühel õigus saada riigiasutustelt ja kohalikest omavalitsustelt ning nende ametiisikutelt vastuseid ka selle vähemuse keeles. Paragrahv 52 annab õiguse kasutada kohaliku omavalitsuse sisemises asjaajamises eesti keele kõrval paikkonna püsielanike enamuse keelt seaduses sätestatud ulatuses ja korras. Ulatus ja kord on määratud keeleseaduse §-s 11, mille kohaselt kohaliku omavalitsuse volikogu peab Vabariigi Valitsuselt vähemuskeelse sisemise asjaajamise luba taotlema.

Analüüsidest vähemusrahvuse keele kasutamise võimalusi ja ulatust, märgitakse nõuandekomitee arvamus, et Eesti riigikeele staatus on üksikasjalikult reguleeritud ja kaitstud, kuid vähemusrahvuse keele staatuse ja kaitse norme on vähe ning nende rakendusala on piiratud. Nentides, et riigikeele kaitse on igati õiguspärane, leiab nõuandekomitee, et seejuures tuleb järgida raamkonventsiooni artikkel 10 ja 11 tulenevaid õigusi. Hoolimata sellest, et vähemuskeelse asjaajamise alus tuleneb põhiseadusest, jääb küsimuse õiguslik regulatsioon nõuandekomitee arvates siiski ebaselgeks.

Nõuandekomitee märkusega ebapiisava õigusliku regulatsiooni kohta tuleb osaliselt nõustuda. Näiteks keeleseaduse § 8 jätab ohtralt tõlgendusvõimalusi. Selle paragrahvi lõige 1 ütleb, et kui riigiasutusele esitatav dokument on võõrkeelne, siis on asutusel õigus nõuda dokumendi esitajalt selle tõlget. Mõnes Tallinna linnaosas on seda tõlgendatud kui võõrkeelse dokumendi vastuvõtmise kohustust.¹⁰

---

¹⁰ Ühes linnaasutuses määras ülemus ametnikule distsiplinaarkaristuse, kui see viitas oma õigusele saada eestikeelne dokument.

Seejärel jõuab nõuandekomitee taas kord vähemusrahvuse definitsiooni ebamäärasuseni, mis muudab selle rakendamise vähemuskeelte kasutamist reguleerivate sätete puhul ülemäära keeruliseks. Nõuandekomitee leiab, et põhiseadusest tulenev nõue, mille kohaselt vähemuskeelse sisemise asjaajamise loa taotlemiseks peab vähemalt pool püsielanikest olema sellest vähemusrahvusest, on raamkonventsiooni artiklist 10 lähtudes liiga range ning rikub oluliselt vähemusrahvusse kuuluvate isikute õigusi.

Kuid pole halba ilma heata – Eesti saab taas kiita seadusest möödavaatamise eest. Nõuandekomitee märgib, et nende maakondade haldusorganites, kus elab palju vähemusrahvusesse kuuluvaid isikuid, kasutatakse vene keelt palju ulatuslikumalt, kui seadused ette näevad. Komitee peab õigeks, et ei rõhutata artikli 3 kohta esitatud vähemusrahvuse kitsendavat definitsiooni ning et lisaks kohalikele omavalitsustele aktsepteerib vähemuskeelset kirjavihetust ka näiteks Õiguskantsleri Kantslei. Eesti olude vähest tundmist näitab aga nõuandekomitee soovitus võtta omavalitsuste asjaajamises ja suhtluses laiemalt kasutusele ka teiste vähemusrahvuste keeli. Võib-olla on siin taas probleem selles, et Eesti riik on ise deklareerinud oma paljurahvuselisust, jättes aga märkimata, et 2000. aasta rahvaloendusel loetletud 109-st Eestis kõneldavast emakeelest kõneleb eesti ja vene keelest erinevat keelt emakeelena pisut alla 3% elanikkonnast. Enamiku keelte puhul tuleks kõne alla pärandkeele mõiste – see on sõna otseses mõttes vanematelt või vanavanematelt päritud keel, mida isik ei pruugi aktiivselt kasutada ning mis ei pruugi kokku langeda tema tavakeelega.

Selle artikli täitmist kommenteerides on nõuandekomitee viidanud ka Keeleinspekttsiooni üliaktiivsele järelevalvele ja suurtele trahvidele. See etteheide ei ole põhjendatud. Keeleinspekttsioon on saanud ainult üksikuid kaebusi vähemuskeelsest asjaajamisest või suhtlemisest keeldumise kohta. Riigi- või kohaliku omavalitsuse asutuste asjaajamise kontrollimisel ei ole suuri puudusi avastatud, sest kirjalik asjaajamine on kõikjal eestikeelne. Küll aga on mitmed riigiasutused (Maksu- ja Tolliamet, Statistikaamet) tõstatanud küsimuse venekeelsete dokumentivormide kasutamise õiguspärasuse kohta. Inspekttsioon on soovitanud loobuda venekeelsete vormide kasutuselevõtu kavatsusest, kuid varustada eestikeelsete vormid üksikasjaliku venekeelse täitmisjuhendiga.

Omaette küsimus on riigis kehtivate õigusaktide kättesaadavus vene keeles. Selle üle on palju vaieldud ning lõpuks on peale jäänud seisukoht, et kuna Eestis on üks riigikeel, siis tuleb seadusi ja määrusi välja anda vaid riigikeeles. Praegu korraldab seaduste võõrkeeltesse tõlkimist Riigikantslei, kusjuures vene keele tõlkerühm töötab Riigi Teataja Kirjastuse juures, teistesse võõrkeeltesse tõlgiti õigusakte Eesti Õiguskeele Keskuses. Alates 2006. aasta 1. jaanuarist hakkab kõigi Riigi Teatajas avaldatud õigusaktide võõrkeeltesse tõlkimist korraldama Justiitsministeerium. Kas ja mis suunas see ümberkorraldus venekeelsete tõlgete mahtu ja kvaliteeti mõjutab, näitab aeg.

Isiku- ja kohanimega seotud õigused

Raamkonventsiooni artikli 11 lõike 1 kohaselt on vähemusrahvusse kuuluval isikul õigus kasutada oma perekonnanime (isanimi) ja eesnime vähemuse keeles ning õigus nende ametlikule tunnustamisele vastavalt poolte õigusaktides ettenähtud korrale. Eesti nimeseaduse § 4 lõike 4 kohaselt ei muuda isikunime kohaldamine isiku ametlikku nime ning võõrkeelsed isikunimed dokumenteeritakse kehtestatud ümberkirjutusreeglite järgi.

Artikli 11 lõike 2 kohaselt on vähemusrahvusse kuuluval isikul õigus avalikult välja panna märke, pealdisi ja muud isiklikku laadi avalikult nähtavat infot oma vähemuse keeles. Vaatamata keelseaduse §-s 23 sätestatud teabe ja reklaami eestikeelsuse nõudele ei sea teised õigusaktid (põhiseaduse § 45, vähemusrahvuse kultuuriautonomiamia seaduse § 4) piiranguid vähemus- ja võõrkeelte kasutamisele eesti keele kõrval. Praegu on menetluses keelseaduse kooskõlla viimine nende põhimõtetega.

Artikli 11 lõige 3 sätestab: „Piirkondades, kus vähemusrahvusesse kuuluvad isikud on traditsiooniliselt asunud või kus nende arv on suur, püüavad pooled oma õigusaktide alusel ja vajaduse korral vastavalt lepingutele teiste riikidega, arvestades nimetatud isikute konkreetset olukorda, välja panna traditsiooniliste koha- ja tänavanimede silte ning muid avalikke topograafilisi viiteid ka vähemuse keeles, kui selliste viidete järele on piisav vajadus.“ Kohanimeseaduse kohaselt võib kohanimi olla võõrkeelne. Seaduse § 11 kohaselt võib võõrkeelne olla kas põhi- või rööpnimi. Paragrahvi 11 lõike 4 kohaselt määratakse põhinimeks eestikeelne nimi, kui nimeobjekt paikneb sellise asula territooriumil, mille elanike enamik oli 1939. aasta 27. septembri seisuga eestikeelne. Kui nimeobjekt paikneb sellise asula territooriumil, mille elanike enamik oli 1939. aasta 27. septembri seisuga muukeelne, määratakse põhinimeks võõrkeelne nimi. Rööpnime ei lubata panna haldusüksustele, tänavatele ega väljakutele.

Isikunime kasutamise kohta nõuandekomiteel esimeses arvamuses märkusi ei olnud, kuid isanimi kasutamise õiguse puudumise pärast tehakse etteheiteid teises arvamuses. Eravestluses on allakirjutanult küsitud ka seda, miks Eesti nõuab võõrnimedele s-i lisamist. Selle küsimuse lahendas põgus geograafiatund.

Nii esimeses kui ka teises arvamuses väljendab nõuandekomitee muret avalike siltide ja viitade range keelepiirangu pärast, sest keelseaduse §-s 23 sätestatud teabe ja reklaami eestikeelsuse nõue rikub vähemusrahvusse kuuluvate isikute õigusi ning takistab raamkonventsiooni rakendamist. Nõuandekomitee arvates peaks vähemusrahvusse kuuluval isikul olema õigus kasutada oma keelt näiteks eraettevõtte siltidel, plakatitel ja reklaamil. Eestile antakse nõu asjakohased õigusaktid ja praktika veel kord läbi vaadata. Nõuandekomitee tunneb huvi selle vastu, miks kohalikud omavalitsused on vähemuskeelsete nimede võtmise õigust vähe kasutanud, ning leiab, et valitsus peaks välja selgitama, mil määral on omavalitsusorganid teadlikud kohanimisiltide ja topograafiliste viitade vähemusrahvuse keeles esitamise võimalusest, ning vajaduse korral toetama kõnealuste sätete kohaldamist.

Jälgides, kuidas eri vähemusrahvused on kohanimeseadusest tulenevat omakeelsete põhi- või rööpnimede paneku õigust kasutanud, torkab silma, et rannarootslased on olnud agarad rootsikeelseid ametlikke nimekujusid kasutusele võtma, kuid vene vähemuse huvi omakeelsete nimede taastamiseks Peipsi ääres on olnud tagasihoidlik, kuigi kohanimenõukogu on selle piirkonna kohalikele omavalitsustele asjakohased soovitusel edastanud.

Tõe huvides tuleb märkida, et Kallaste Linnavolikogu esimees on kahel korral (08.07.2005 Siseministeeriumilt ning 22.09.2005 regionaalministrilt) taotlenud Kallaste venekeelse ajaloolise rööpnime (Krasnõje Gorõ) andmist. Taotlused said aga eitava vastuse, sest Kallaste on selline haldusüksus, millele kohanimeseadus rööpnime panna ei luba.

Nõuandekomitee on avaldanud ka arvamust, et venekeelse enamusega valdade huvi omakeelsete nimede taastamise vastu suureneks, kui siltidel ja viitadel lubataks kasutada vene tähestikku, mis kehtiva kohanimeseaduse ja keeleseaduse järgi ei ole lubatud. Seega – kui Krasnõje Gorõ isegi saaks regionaalministrilt rohelise tule, poleks see siiski lahendus, sest venekeelne nimi tuleks kohanimeregistrisse ning siltidele kanda ladina tähtedega.

Õigus omakeelsele haridusele

Raamkonventsiooni artikli 13 kohaselt on vähemusrahvusse kuuluvatel isikutel õigus riigi haridussüsteemi raames asutada ja juhtida oma era- või täiendusõppeasutusi, kuid selle õiguse kasutamine ei pane pooltele mingeid rahalisi kohustusi.

Eesti vähemusrahvustel on erakooliseaduse kohaselt õigus luua omakeelseid õppeasutusi, sest riik ei sekku erakooli õppekeele valikusse. Peale selle tuleneb vähemuskeelse õppe- ja kasvatustegevuse võimalus nii koolieelse lasteasutuse seadusest kui ka põhikooli- ja gümnaasiumiseadusest. Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 9 kohaselt võib põhikoolis, põhikooli üksikutes astmetes ja põhikooli üksikutes klassides õppekeeleks olla mis tahes keel: munitsipaalkoolides kohaliku omavalitsuse volikogu ja riigikoolides haridusministri otsuse alusel. Ettepaneku õppekeele kohta teeb kohaliku omavalitsuse volikogule või haridusministrile kooli hoolekogu. Seaduse kohaselt võib osaline võõrkeelne õpe jätkuda ka pärast 2007. aastat, mil vene õppekeelega gümnaasiumides peaks algama üleminek eesti-keelsele õppele.

Raamkonventsiooni artikli 14 kohaselt on vähemusrahvusse kuuluval isikul õigus õppida oma vähemuse keelt. Selle võimaluse on ette näinud põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 9 lõike 3 alusel antud Vabariigi Valitsuse määrus, millega sätestatakse põhiharidust omandavatele kooli õppekeelest erineva emakeelega õpilastele oma emakeele õppimiseks ja rahvuskultuuri tundmaõppimiseks vajalike tingimuste loomise kord.

Vähemuskeelse haridusega seoses märgib nõuandekomitee, et käimasolev haridusreform (s.o aastal 2007 algav üleminek eestikeelsele gümnaasiumiõppele) mõjutab palju artikli 14 kohaldamist Eestis, sest see vähendab oluliselt venekeelse õpetuse kättesaadavust. Avalda-

tud on kartust, et kuigi venekeelse hariduse andmine jätkub ka pärast 2007. aastat, pole selleks küllaldaselt tagatise. Taas tehakse märkus ka selle kohta, et ei ole piisavalt arvestatud teiste vähemustega. Rahul ollakse küll sellega, et põhikoolis jätkatakse venekeelse hariduse andmist, kuid samas märgitakse, et põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses pole piisavalt sellekohaseid tagatise ning vähemuskeelte õiguslik staatus jääb gümnaasiumides nõrgaks. Samal ajal peab haridusreform nõuandekomitee arvates kaasa aitama vähemusrühvuste integreerimisele. Nõuandekomitee mõnab küll, et eesti keele kohustuslik õpetamine vähemuskeelsetes koolides on kooskõlas raamkonventsiooniga, kuid väidab samas, et osalemine keelekümbelklassides võiks jääda vabatahtlikuks, et nende rahastamine ei vähendaks vähemuskeelse hariduse kättesaadavust ega kvaliteeti.

Mis saab kõige selle taustal integratsioonist?

Raamkonventsiooni artiklite ning neis sätestatud õiguste ja kohustuste analüüs näitab, et Eesti seadused on raamkonventsiooniga kooskõlas. Paraku takistab vähemusrühvuse mõiste ähmasus meil seadusi täies ulatuses rakendada. Selle ebamäärasuse all kannatavad eelkõige põlisvähemused. Raamkonventsiooni järgi oleme teinud kõik ja rohkemgi, kui raamkonventsioon nõuab. Vastamata jääb üks oluline küsimus: keda me integreerime? Kas on need **vähemusrühvusest isikud**, seega Eesti kodanikud (ja nende lapsed), kellel on kauaaegsed, kindlad ja kestvad sidemed Eestiga ning kes on ajendatud soovist alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile? Vähemusrühvusse kuuluvate isikute kohta võib definitsiooni põhjal ütelda, et **nad on juba ühiskonda integreerunud** ning riigil lasub kohustus luua õigusruum, mis võimaldaks neil kasutada vähemusrühvuse õigusi. Selles valdkonnas meil probleeme ei ole. Neid aga, kes veel ei ole integreerunud ega ole pidanud vajalikuks määratleda oma kodakondsust, ei saa käsitada vähemusrühvustena raamkonventsiooni mõttes, kui väga me Euroopa Nõukogule ka meeldida ei tahaks. Mitte kuidagi ei tule kõne alla käsitada vähemusrühvusest enam kui 100 000 Vene Föderatsiooni kodanikku, sest määratledes end Venemaa kodanikena ei pea nad oluliseks kindlaid ja kestvaid sidemeid Eestiga. Niisamuti ei saa riik käsitada vähemusrühvusest enam kui 100 000 määratlemata kodakondsusega isikut. See, et nad pole oma kodakondsust määratlenud, näitab, et on puudu üks oluline vähemusrühvusse kuulumise tunnus – kindel ja kestev side Eestiga. Eristamine peaks kajastuma ka keeles: nende rahvastikurühmade nimetamiseks tuleks kasutusele võtta mingi uus mõiste. Näiteks rahvastikuteadlased nimetavad neid rühmi välispäritolu või välissündinud rahvastikuks, Euroopa Nõukogu juriidilise ja inimõiguste komisjoni 1995. aasta raportis on aga kasutatud mõistet *non-historic Russian speaking minority* – mitteaajalooline venekeelne vähemus.

Euroopalike deklaratsioonide (või deklaratsioonide, mida Euroopa meilt meie arvates ootab) kõrval tuleks kindlasti analüüsida eri rahvastikurühmade tegelikku olukorda ja staatust Eestis ning kohelda neid vastavalt sellele, kuidas on kõige parem nii neile kui ka riigile. Meil tuleb integreerida neid, kes ei ole veel integreerunud, ja võtta seda tegevust äärmise tõsidusega. Nagu Euroopa praktika ilmekalt näitab, ei seisne integratsioon kaugeltki vaid riigikeele oskuses ja kodakondsuse omamises, kuigi mõlemad on väga olulised. Inimesel

peaks olema võimalus väljendada oma vaba tahet olla selle ühiskonna liige; peab olema midagi, mis loob ühise identiteedi oma töökaaslaste, linnaosa või rahvusrühmaga, aga ka kogu ühiskonnaga. Sotsiaalne sidusus ei teki keeleeksami sooritamise või kodakondsuse saamisega, need on selle eelduseks. „Eesti inimarengu aruandest 2001“ võime lugeda: „Sotsiaalne sidusus eeldab, et ühiskond ei ole mitte lihtsalt indiviidide agregaat, vaid teatud tervik, mille osade vahel eksisteerib piisav huvide ühisosa. See ei tähenda vastuolude või isegi konfliktide puudumist gruppide või indiviidide vahel, vaid ühiskonna erinevate osade ühendamist tervikuks viisil, kus erinevused ei kao, vaid arenevad laiemaks ühtsuseks.”¹¹

Hoiatav näide on sündmused, mis said alguse Prantsusmaal 27. oktoobril 2005 ning mis selle artikli kirjutamise ajal aina uut hoogu kogusid. Prantsusmaa teatavasti ei ole rahvusvähemuste kaitse raamkonventsiooni ratifitseerinud ning ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise paktiga ühinedes on ta deklareerinud, et Prantsuse konstitutsiooni artiklist 2¹² tulenevalt ei kohaldata Prantsusmaal pakti artiklit 27, mis sätestab riigis elavate vähemusrühmadesse kuuluvate isikute õiguse kasutada koos selle rühma teiste liikmetega oma kultuuri, tunnustada oma usku ja täita selle rituaale ning tarvitada emakeelt. Sisuliselt kuulutab Prantsusmaa nii raamkonventsiooni ratifitseerimata jätmise kui ka kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakti artiklist 27 distantseerumisega seda, et riigis kas ei ole rahvusvähemusi või ei vaja nad erisugust kohtlemist – kõik on prantslased. Kuid noorukid ei tulnud tänavale mitte viletsa prantsuse keele oskuse või kodakondsuse puudumise pärast, vaid pika aja vältel kuhjunud sotsiaalsete, majanduslike, hariduslike ja kultuuriliste pingete tõttu.

Probleemide eitamine või ümbernimetamine ei tee ka Eesti vähemusküsimusi olematuks. Lahendus algab aga sellest, et teeme endale selgeks, kellega meil tegemist on. Poliitikutel tasub kindlasti oma erakonna programmi ja poliitiliste loosungite kõrval arvestada ka sotsioloogide ja rahvastikuteadlaste seisukohti.

ILMAR TOMUSK,
Keeleinspektsiooni peadirektor

¹¹ Eesti inimarengu aruanne 2001. Kättesaadav aadressil <http://www.iiss.ee/nhdr/2001/index.html>

¹² Artikkel 2: Vabariigi keel on prantsuse keel. Rahvuslik embleem on kolmevärviline lipp: sinine, valge, punane. Rahvushümn on „Marseljees“. Vabariigi deviis on „Vabadus, võrdsus, vendlus.“ Tema printsiip on rahva valitsemine rahva poolt ja rahva huvides.

MIDA EKI KEELENÕUANDEST KÜSITAKSE (5)

3. Lausemoodustus

3.2. Sõltumus

Peale ühildumise on rohkesti küsimusi andnud sõltumus ehk reksiooniseos. Sageli on küsitud alale- või seestütlevas käändes laiendi sobivuse kohta (vt ka osa 3.3). Sellise laiendi asemel on tihti parem omastavas või mõnes teises käändes laiend või kaassõnatarind: *šampoon kuivadele juustele* → **kuivade juuste šampoon**, *lumehari autole* → **auto-lumehari**, *maitseainesegu võile ja salatile* → **või ja salati maitseainesegu**, *kutse kehtib pääsmena võistlusele* → **kutse kehtib võistluse pääsmena**, *komisjon rahvusvahelistest ekspertidest* → **rahvusvaheliste ekspertide komisjon** ~ **rahvusvaheline eksperdikomisjon**, *väljapanek geoloogiast* → **geoloogia väljapanek**, *memorandum võla maksmise tähtpäevast* → **memorandum võla maksmise tähtpäeva kohta**, *annab nõu müügijuhtimisest* → **annab nõu müügijuhtimise kohta**, *diskuteeriti probleemidest* → **diskuteeriti probleemide üle**, *on teadvustanud elu raskustest* → **on teadvustanud elu raskusi**.

Omastavas käändes laiend võib mõnikord siiski mitte sobida, näiteks *kopsuvähi suremuse ja haiguste juurdlemise asemel on selged ja õiged kopsuvähki suremus* ~ *suremus kopsuvähki ja haiguste üle juurdlemine*.

Silma torkab ka saava ja kaasätleva käände liiga sage rakendamine: *uus ja perspektiivne meetodika inglise keele õpetamiseks* → **uus ja perspektiivne inglise keele õpetamise meetodika**, *juhend kirja koostamiseks* → **kirja koostamise juhend**, *küpsised nisukliidega* → **nisukliiküpsised**, *rõstitud spetsiaalse meetodiga* → **rõstitud spetsiaalsel meetodil**, *tikib ristpistega* → **tikib ristpistes**. Mitu korda on küsitud laiendina käibiva sõna **arvuti** vorme, näiteks „Kas teeb tööd arvutiga, arvutil või arvutis?” – Õige on **arvutiga**. Samuti on kaasätlevaga *sekretäri ülesanne on kirjade ümberkirjutamine arvutiga*.

Vahel on vaja loobuda kaassõnatarindist või vahetada üks kaassõna teise vastu välja: *profülaktika elektrikilpide osas* → **elektrikilpide profülaktika**, *kaebus puuduste osas* → **kaebus puuduste kohta**, *ülevaade juhtunu kohta* ~ *osas* → **ülevaade juhtunust** ~ **juhtunu ülevaade**, *uus teenus EMT kõneposti juures* → **EMT uus kõnepostiteenus**, *pani kuriteo toime P. K. suhtes* → **pani kuriteo toime P. K. vastu**, *firmal ei ole pretensioone Xi suhtes* → **firmal ei ole pretensioone Xi vastu**, *S. E. kohta algatati kriminaalasi* → **S. E. vastu algatati kriminaalasi**.

Tegusõnadest on enim reksiooniküsimusi andnud **osalema** ja selle tuletised. Küllap on põhjuseks peale sise- ja väliskohakäände valimise raskuse ka samatähenduslik väljend-

verb **osa võtma**, mille laiend nagu ka sellest väljendtegasõnast saadud tuletistegi laiend peab olema seestütlevas käändes: *võtsid osa messist, koosolekust, sümpoosionist; tänab festivalist osavõtu eest; üritusest osavõtjad*.

Osalema laiend vastab küsimusele *kus?* ja olenevalt laiendiks valitud sõnast on see tegusõna nagu ka sellest saadud tuletised kas 1) alalütlevas käändes, nt *osaleb koosolekul* (mitte *koosolekus*), *kursustel*; *osalemine festivalil, messil*, 2) seesütlevas käändes, nt *osalesid viktoriinis, koolituses, lahinguoperatsioonis*; *osalemine uute toodete käivitamises*; *osalus aktsiaseltsis, fondis*, või 3) nii alalütlevas kui ka seesütlevas käändes, nt *osaleb seaduseelnõu koostamisel ~ koostamises, läbirääkimistel ~ läbirääkimistes, protsessioonil ~ protsessioonis, võistlusel ~ võistluses*; *osalemine uute toodete juurutamisel ~ juurutamises, loosimisel ~ loosimises osalejad*.

Sõna **arvestama** reksioon on üldiselt sellest, kas silmas peetakse olemasolevat (siis on laiend osastavas, nt *arvestab kolleege*) või tulevikus võimalikku (siis on laiend kaasaütlevas, nt *arvestades tehtava töö eripäraga*).

Rohkem on küsitud verbide **baseeruma, põhinema, tuginema** reksioone, millest esimesed kaks peavad olema alalütlevas ja viimane alaleütlevas: *baseerudes meie auditiil, Eesti kapitalil põhinev, oma kogemustele tuginedes*.

Jõustuma ja **kehtima** puhul on probleemiks olnud eeskätt ajamääruse kääne: *seadus jõustub 1. aprillil* (mitte *1. aprillist*), *vastuvõtmisel* (mitte *vastuvõtmisest*), aga *1. jaanuarist* (mitte *1. jaanuaril*) hakkavad kehtima kaks uut seadust; *2007. aastast kehtima hakkav kord, kehtib alates teatavaks tegemisest*.

Tegusõnade **püsima, näima, tunduma** puhul on küsimus olnud nimetava ja oleva käände valikus. Õiged on mõlemad: *piim püsib värskena ~ värskena; hind püsib soodne ~ soodsa-na; ta näib väsinud ~ väsinuna; asi tundus mõttetu ~ mõttetuna*.

Sagedamini on küsitud **sarnanema** reksiooni, õige on kaasaütlev: *näide sarnaneb eelmise-ga* (mitte *eelmisele*).

Rohkesti on küsitud tervitusvormelite kuju: kas kirjakeeles on õige osastavaga *tere hommikut* või seestütlevaga *tere hommikust*? Õiged on *tere hommikust, tere päevast* ja *tere õhtust*. Need vormelid olid kunagi kasutusel pikemana, nt *tere hommikust* arvatakse käibinuvat kujul *ole terve hommikust puhku* või ka *tere hommikust aega*. Probleemsed sõnad ei ole seega mitte nimisõnade, vaid omadussõnade osastava käände vormid (*hommikune : hommikust, päevane : päevast, õhtune : õhtust*).

Küsimusi on tulnud ka õnnitlusvormelite kohta, näiteks „Kas õige on *õnnitleme ametisse nimetamise puhul* või *ametisse nimetamisel*?” – *Õnnitleme ametisse nimetamise puhul!*

Samuti Õnnitleme **10. aastapäeva puhul!** „Kas võib öelda *Palju õnne bakalaureusekraadi saamiseks!*?” – Kui on mõeldud õnnesoove juba kraadi saanule, siis *Palju õnne bakalaureusekraadi saamise puhul!*

Omadussõnadest on keeletarvitajale rasked **analoogiline** ja **analoogne**, mille laiend peab olema kaasäitlevas käändes: *juhtum on analoogne* või *analoogiline eelmisega* (mitte eelmisele).

Järgnevalt lisaks väike valik küsitud reksioone: **info** *tööjõu liikumise kohta* (mitte *tööjõu liikumisest*) ~ *tööjõu liikumise info*, Eesti **integreerub** Euroopa Liitu ~ Euroopa Liiduga; **kaasati** *seaduste väljatöötamiseks*, **kalduvus** *joomarlusele* (mitte *joomarlusse*), **kindlustada** *riskide vastu* (mitte *riske*), **kindlustunne** *tuleviku suhtes* (mitte *tulevikus*), **kohustus** *panga vastu* (mitte *ees ega suhtes*), **lepung** *kinnisvara hooldamise kohta* (mitte *suhtes*) ~ *kinnisvarahoolduslepung*, **lennuohutus** (mitte *lennuohutusse*) **puudutavad** *teated*, **seisukoht** *projekti kohta* (mitte *suhtes*), **vajutage** *klahvi* ~ *klahvile*, *Res Publica* **vastandub** *Kesk-erakonnale*, *trüükikodade* **vastavus** *nõuetele*, *aga trüükikojad on vastavuses* *nõuetega*.

Mõnikord lähevad ühe või teise sõna reksioonid segi, selliseid vigu põhjustab näiteks koordineeritud lauseliikmetel on erinev reksioon, tuleb ellipsi põhjustatud vigade vältimiseks kasutada ase- või määrsõnu või kordust. Näiteks *teadusürituste korraldamine ja osalemine* → **teadusürituste korraldamine** ja **seal osalemine**; *vastab või ületab USA kõrgeimaid standardeid* → **vastab USA kõrgeimatele standarditele** või **ületab neid**; *mida peaks või saaks järgmisel aastal muuta?* → **mida peaks muutma** või **saaks muuta järgmisel aastal?**

3.3. Kohakäändelised laiendid

Väga palju on päritud kohakäändeliste (väliskohakäänded on alaleütlev, alalütlev ja alaltütlev ning sisekohakäänded sisseütlev, seesütlev ja seestütlev) vabade ja sõltuvate määruslaiendite kohta (vt ka osa 3.2).

Aja- ja kohamääruste puhul on küsimus tihti olnud sise- ja väliskohakäändes, mõnikord on õiged mõlemad. Palju küsitud sõnad on **tänav** ja ka **ajavahemik**: *maja asub Viru tänaval* ~ *tänavas*, *elan Pikal tänaval* ~ *Pikas tänavas*, *kolis Preesi tänavale* ~ *tänavasse*; *ajavahemikul* ~ *ajavahemikus* 2005–2010. Samuti *Parana ja Iguazu jõe liitumiskohal* ~ *liitumiskohas*, *toode tuleb müügile* ~ *müüki detsembris*, *vahetuse lõpul* ~ *lõpus*, *sajandi lõpul* ~ *lõpus*, *oktoobrikuul* ~ *oktoobrikuus*, *jõulukuul* ~ *jõulukuus*. Samas on õige ainult sisekohakäänded näiteks juhtudel, nagu *kolmandas kvartalis* (mitte *kolmandal kvartalil*) ja *novembris 2003* (mitte *novembril 2003*) ~ **2003. a novembris**, *arvestuse võib korraldada nendes tundides* ‘nende tundide ajal’ (mitte *nendel tundidel*).

Kohakäänded ei kõlba: *valmib viies minutis* → **valmib viie minuti jooksul** ~ **viie minutiga**; *tuli, sõitis autol* → **autoga**, vrd *ratsutas hobusel* ~ **hobusega** ~ **hobuse seljas**.

Ajamääruse puhul on probleemiks ka valimine nimetava ja alalütleva käände vahel. Ehkki sageli on aega märkiv sõna mõnes kohakäändes (nt *selle aasta esimesel kuul, eelmise aasta juulis*), võib mõnikord alalütlevalise vormi kõrval õige olla ka nimetavaline, nt *käib siin igal nädalal ~ iga nädal, läheb järgmisel aastal ~ järgmine aasta pensionile, kolmapäeval ~ kolmapäev jääb koosolek ära, eelmisel kuul ~ eelmine kuu olin välismaal*. Kohakäände asemele ei sobi nimetav niisugustel juhtudel nagu *infoleht koostatud mais 2004* (mitte *mai 2004*), *seminar toimub viieteistkümnendal novembril* (mitte *viisteist november*).

Käändevalikuga ollakse hädas ka *alates*-tarindi puhul. Siin on sagenenud nimetava käände kasutus, õige on aga seestütlev: *alates kella seitsmest* (mitte *alates kell seitse*), *alates 3. jaanuarist* (mitte *alates 3. jaanuar*), *alates septembrist 2005 ~ alates 2005. aasta septembrist* (mitte *alates september 2005* ega *alates 2005 september*), *alates 100 kroonist* (mitte *alates 100 krooni*).

Kas kuhu või kus?

Vahel ei oska helistajad valida alale- ja alalütleva käände vahel. Alalütlev on õige: *kiri tuleb saata märgitud aadressil, tulge tutvuma uute võimalustega pühapäeval aadressil ... , kutse saabus valel aadressil, helistage numbril 631 3731*. Sõna *aadress* on andnud küsimusi ka kaasütleva kohta: „Kas .. notar Mati Allik aadressiga või aadressil Kiiuni tn 7?” – Õige on *aadressil*.

Mõnikord on helistajal olnud raske valida sisse- ja seesütleva vahel. „Kas kinnitada muudatused eeskirjas või eeskirja?” – Esimene, aga veel parem on *eeskirja muudatused*. On kaasa toonud suured muudatused *pensionisüsteemis* (mitte *pensionisüsteemi*). Mõnikord on õiged mõlemad: *on ladustanud jäätmeid selleks mitte ettenähtud kohas ~ kohta*.

Verbi *käima* puhul on levima hakanud *kuhu*-laiend, õige on aga *kus*-laiend: *käib tööl* (mitte *käib tööle*), *käin Tartus, linnas tööl* (mitte *käin Tartusse, linna tööle*).

Üsna palju on küsimusi kutsete vormistuses öeldiseks olevate tegusõnade *kutsuma, paluma, ootama* kohakäändes laiendite kohta. Näiteks kas õige on *kutsume* (kuhu?) *lõunale* (kuhu?) *restorani Kadriorg* või (kus?) *restoranis Kadriorg*; *olete oodatud* (kuhu?) *aasta lõpetamisele* (kuhu?) *ülikooli botaanikaaeda* või (kus?) *botaanikaaias*. Kui pidada kõiki kohta osutavaid sõnu öeldise laiendiks, tuleb need panna *kuhu*-käändesse: *kutsume lõunale restorani Kadriorg, olete oodatud aasta lõpetamisele ülikooli botaanikaaeda*. Kui laiend kuulub määruse juurde, saab ta (*lõunale restoranis Kadriorg*) jääda *kus*-käändesse: *kutsume lõunale restoranis Kadriorg* (samamoodi ka *kutse: kutse ühisele lõunale restoranis Balthasar*), *olete oodatud aasta lõpetamisele ülikooli botaanikaaias, olete palutud kontserdile Tallinna 13. koolis*. Tavapärasem on *kuhu*-vormistus: *palume teid õhtusöögile restorani Gloria, ootame Sind messikeskusesse, olete oodatud Tallinnasse Pärnu mnt 22 I korruse saali*. Samuti *olete oodatud juubeliõhtule, olete kutsutud koosviibimisele, olete*

palutud **pokaalile šampanjale**, olete oodatud dokumentaalfilmi **esilinastusele**, olete oodatud **Viljandisse Pargi 4a**. Vrd: olete oodatud **kaupluse avamisele** ja olete oodatud küllaline **kaupluse avamisel**.

Kas kus või kust?

Mõnikord on küsitud, kas verbi laiend peaks olema *kus*-käändes (st alalütlev või seesütlev) või *kust*-käändes (st alaltütlev või seestütlev). Näiteks on õige *kust*-käände kasutus järgmistel juhtudel: vaata **pudelilt** (mitte *pudelil*) märkust „Parim enne”, vt **pakendilt**, avab raamatu juhuslikult **leheküljelt** (mitte juhuslikul leheküljel), avab lehe juhuslikust **kohast**, leia **fotodelt** kümme erinevust, kava leiate kutse **pöördelt**, leidis **Internetist**, leiate seadme **juhendist**, küsi infot **teabepunktist**, ostis **poest** endale mantli.

Sees- ja seestütleva valik on probleemiks olnud juhtudel, nagu *ei põhjusta mahajäämust õppetöös* (mitte *õppetööst*), *heade saavutuste eest matemaatikas*, saavutas head tulemused *bioloogias* (mitte *bioloogias*), müüik *kauplustes*, aga vrd *ostmine kauplustest*. Mõnikord on kohakäändes järellaiendist parem omastavaline eeslaiend. „Kas eksamiprotokoll eesti keeles või eesti keelest?” – *Eesti keele eksami protokoll*. Samuti *inglise keele eksam* (mitte *eksam inglise keelest*), *parandab hambavaabavigastusi* (mitte *vigastusi hambavaabas*).

(Järgneb.)

SIRJE MÄEARU,
Eesti Keele Instituudi keelenõuandja